

Resandefolkets berättelser

– Vornos manusch

De ofrivilligt åsidosatta

REDAKTÖRER

Britt-Inger Hedström Lundqvist, Ann Hellman,
Linda Lundqvist, Johanna Olsson

Resandefolkets berättelser

– *Vornos manusch*

De ofrivilligt åsidosatta

Resandefolkets berättelser

– *Vornos manusch*

De ofrivilligt åsidosatta

REDAKTÖRER:

Britt-Inger Hedström Lundqvist

Ann Hellman

Linda Lundqvist

Johanna Olsson

Förlag DIKKO forlagdikko.nu

© Britt-Inger Hedström Lundqvist, Ann Hellman,

Linda Lundqvist, Johanna Olsson

Förlag DIKKO 2022

OMSLAGSBILD Malin Andersson

LAYOUT Camilla Ingvarsson, Medborgarskolan Nord

TRYCK Arkitektkopia Skellefteå

(2022 ISBN BOK 978-91-527-2325-8)

2024 ISBN PDF 978-91-527-8806-6

INNEHÅLL

Skrivandet som frigörelse.....	7
Inledning	11
METODEN	13
Förberedelsen	13
De tre benen.....	14
Den stora frågan.....	16
Att arbeta med människor i ofrivilligt utanförskap.....	18
Reflexivitet och narrativitet	19
Identitet och etnicitet.....	20
Arbetsmetoden och ett intersektionellt lösningsfokus	22
Norm påverkar.....	25
Användbarheten	28
Sammanfattning historia	31
Historik	32
Resandefolket går under jord	33
Steriliseringslagarna	36
Omhändertagande av barn	37
Porajmos, den Romska förintelsen.....	40
LIVSBERÄTTELSE R	45
Jag lyfter på locket till minnets arkiv.....	45
Hämnden är ljuv sa bonden och sparkade grannens gris	77
Lite av min levnadshistoria	92
En ung ”zigenssk” flicka	96
BERÄTTELSE R OCH ANEKDOTER	99
Bussen till Paris	99
Fritjof, Ornäsdragarn och Brunte Braksit	101
Fritjof och Hjärta	105

Morfar var omtyckt av de styrande.....	109
Familjen är viktigt	113
Hedenberg & Son	114
Tanka bensin för en tia.....	115
Ånglaglimt.....	116
Resandearvet.....	118
NUTIDA BERÄTTELSESR	121
Jag blev med barn	121
Chokladgubben	123
Mitt resandearv!	126
Slutord.....	135
Litteraturlista	136

Skrivandet som frigörelse

Om emancipation handlar om att uppnå lika rättigheter som andra i samhället är frigörelse något som går ytterligare ett steg längre. Det handlar om varje människas rätt att uppnå sin fulla potential. Det förutsätter emancipation, men det handlar ännu mer om befrielse från sociala, politiska och kulturella ok, så som patriarkala och antiziganistiska strukturer och attityder.

I denna historiska fas befinner sig romer i Sverige idag; när jag skriver romer inkluderar jag resande och kanske bor- de jag endast skriva resande eftersom det är denna boks fokus, men jag stannar vid begreppet romer eftersom det är denna beteckning som varit formativ i de senaste decenniernas politiska kamp.

Blickar man bakåt och utanför Sveriges gränser ser man att processen tagit fart just när romers skrivna ord fått mer utrymme – oavsett om det är poesi, prosa, politiska texter eller vetenskaplig litteratur. Skrivandet är en produkt av emancipation och ett steg mot frigörelse. Skrivande är självutlämnande och definitivt. Det tryckta ordet får räkna med mothugg. Därför är det en modig akt att skriva, särskilt i en kontext som denna volym.

Vi känner igen från andra frigörelseprocesser att stora framsteg släpper lös motkrafter. I romers fall aggressiv antiziganism på sociala medier, av skamlösa populister och i sensationslysten press som missbrukar det fria ordet för att blåsa upp och generalisera negativa företeelser och påstå att detta är vad romskhet innebär. Så har antiziganismen alltid opererat. Den inbitne antiziganisten låter sig inte så lätt motbevisas av verkligheten, för den rom som är sköt-sam, hederlig, frigjord, intellektuell eller väletablerad anses

inte vara en riktig rom. För att citera vad Robert Brisenstam skrev för många år sedan: "Den romska individen är en människa, men 'zigenaren' är mer ett koncept, en idé långt från verkligheten, särskilt från den romska verkligheten." Detta är en iakttagelse som förklarar varför begreppet antiziganism i detta avseende är mer träffande än begreppet antiromsk rasism.

En särskilt destruktiv effekt av antiziganismens negativa karikatyrer och förklaringsmodeller är att de internaliseras av många romer: romska barn får tidigt lära sig att de inte ska tro att de kan lyckas, att romsk kultur är orsaken till sämre samhällsutsikter, att romer inte hör hemma i högre utbildning, ja vissa professorer i romska studier hävdar än idag att romer inte skriver böcker, vilket kan anses motbevisat inte bara genom denna volym utan av all den romska litteratur som står att finna för den som är intresserad.

Den feministiska pionjären Virginia Wolf skrev om liknande, reaktionära motkrafter i sitt klassiska verk "Ett eget rum" 1922. Engelska kvinnor hade under de föregående 50 åren emanciperats. De hade fått rätt att förfoga över egendom, utöva borgerliga yrken, rösta i allmänna val, rätt att ta plats i universiteten och att besöka ett universitetsbibliotek utan manlig följeslagare [!]. Wolf beskriver att just under denna genombrottstid blev ett uppsving för antifeministisk humaniora. Professorer som ansåg sig kunna bevisa att kvinnor var moraliskt och intellektuellt underlägsna och fullständigt oägnade att skriva böcker. Wolf iakttar att denna bild internaliserades av kvinnor med litterära ambitioner. Några få tog sig igenom genom att anta manliga pseudonymer. Hon skriver också, och detta är anledningen till titeln på hennes essä, att litteratur och intellektuell frihet kräver vissa materiella förutsättningar: ekonomisk trygghet och "ett

eget rum” att skriva i: ”Intellektuell frihet är beroende av materiella ting. Poesi beror av intellektuell frihet. Och kvinnorna har alltid varit fattiga, inte bara i tvåhundra år, utan sedan tidernas begynnelse. Kvinnorna har haft mindre intellektuell frihet än sönerna till slavar i Aten. Kvinnorna har alltså inte haft minsta utsikt till att kunna skriva poesi. Det är därför som jag har lagt så stor vikt vid pengar och ett eget rum.” Detta är alltså förklaringen till att både skönlitteratur och facklitteratur fram till 1960-talet är så fullständigt dominerad av vita män.

Wolf själv var skönlitterär, men hennes agitation för kvinnlig frigörelse genom skrivande tog ett brett grepp. Hon uppmanade kvinnor att skriva i alla genrer, ”om resor och äventyr och om forskning och vetenskap, och om historia och biografi och kritik.” Wolf menade att detta skulle komma att gagna romankonsten, som var hennes stora intresse ”För böcker har för sed att utöva inflytande på varandra”, vilket innebär att även facklitteraturen gagnas av skönlitteratur som skrivits ur tidigare marginaliserade perspektiv.

Wolfs iakttagelser kan till stora delar överföras på romers skrivande från 1960-talet och fram till idag: sakta men säkert tillgängliggörs motberättelser och vetenskapliga perspektiv som effektivt motbevisar antiziganismens destruktiva fantasier, för den som läser med ett öppet sinne. Och viktigast av allt: genom samlingar som denna blir det mer än tydligt att det inte låter sig sammanfattas på en a4-schablon vad det innebär att vara rom. Det som vi anser självklart bland icke-romer gäller också romer: det finns ett obegränsat sätt att vara på och vi är alla lapptäcken av identiteter som ger oss sammanhang och mening i den värld vi är satta att leva i.

Jan Selling, lektor i kritiska romska studier vid Södertörns

högskola. Författare till *Frigörelsen. Romers och resandes emancipation i Sverige och andra länder* (Carlssons, 2020) och *Svensk Antiziganism. Fördomens kontinuitet och förändringens förutsättningar* (Sekel bokförlag 2013).

Inledning

Vi har valt att använda ordet »tattare« i så liten utsträckning som möjligt. När ordet används har det satts inom citationstecken för att visa respekt för alla de som tar avstånd från ordet. Resandefolket är i fokus i denna bok, och vi har valt att stava Resandefolk och Romer med versal begynnelsebokstav.

Det är många som har medverkat i boken och skribenterna är medskapare vilket är det fundament som boken vilar på. Medskapandet bär boken framåt. I den här boken skriver Resandefolket sin egen historia, precis som i boken ”Dinglarens väg – Vornos drom”. Berättelserna är deras egna ord och verklighet.

Boken vilar på fyra ben: identitet, norm, etnicitet och klass som medskaparna fått välja fritt från och utifrån sina egna tankar. I arbetet med berättelserna har vi inkräktats så lite som möjligt i medskaparnas skildringar.

Det finns inga anspråk i boken på att förmedla den enda sanningen. Historien och berättelserna i boken är en del i det pågående pussel som läggs av Resandefolket/Romers nutid och historia. I arbetet med boken har fokus legat på att lyssna, kommunicera och respektera medskaparna för att skapa och behålla ett förtroligt samarbete. Det har funnits individanpassade lösningar utifrån medskaparnas önskemål och den ena lösningen har inte varit den andra lik. Transparens, medskapande och insyn är andra viktiga saker i arbetet med boken.

Några personer är anonyma, deras röster finns med eftersom anonymiteten är en faktisk del av Resandekulturen än idag. Det är viktigt att tänka på att en berättelse aldrig beskriver den exakta historiska händelsen utan återger

människan i förhållandet till händelsen. Berättelserna är alltid det som informanterna tycker är viktigast att berätta. En berättelse påverkas också av ny information men även av de frågor eller ord som intervjuaren ger eller ställer.

Vi vill rikta ett stort tack till alla som skrivit i boken eller på annat sätt är namngivna i boken och ett stort tack till magasin DIKKO, föreningen RUNG och Kulturrådet som gjort boken möjlig.

Tack också till:

Våra familjer

Nina Sørensen

Malin Andersson

Camilla Ingvarsson

Helena Lundmark

Britt-Inger Hedström Lundqvist

Ann Hellman

Linda Lundqvist

Johanna Olsson

METODEN

Intersektionellt lösningsfokus

Förberedelsen

I förberedelserna inför bokprojekten funderade vi mycket på vilket sätt vi vill arbeta med boken, människorna och berättelserna. Hur ville vi att delaktigheten skulle se ut? Vad var vår roll som forskare/redaktörer och på vilket sätt skulle medskaparna styra våra beslut? Delaktighet var en självklarhet och en viktig ingrediens i skapandet av en antologi som på många sätt blir ett historiskt dokument. Vi ville utgå från berättelserna och vara så demokratiska som möjligt.

I sökandet efter medskapare använde vi våra kontaktnät och de rekommendationer som vi fick. Och det absolut viktigaste vi förmedlade till alla var att de när som helst innan boken gick till tryck kunde hoppa av och få tillbaka sin berättelse. I *Dinglarens väg – Vornos drom* var det en person som hoppade av, vilket var tråkigt men helt i linje med vårt arbetssätt. I *Resandefolkets berättelser – Vornos manusch* hoppade ingen av. Att ge möjligheten att hoppa av projektet skapar en trygghet som är viktig del i ett projekt som är banbrytande.

Vi bestämde tidigt i processen att alla beslut som var möjliga skulle vi ta tillsammans med medskaparna och att transparens var viktigt. Vi vill ha bredd på representationen av Resandefolket och valde därför att låta personer, som så ville, vara anonyma. Det valet gjorde att vi fick berättelser som vi annars inte hade fått med. Bland annat fick vi berättelsen av en homosexuell kvinna. Syftet med anonymiteten är att locka fram berättelser som annars inte hade kommit upp till ytan. Valet skapar också en trygghet även om man inte använder sig av möjligheten.

Samhället förändras ständigt och kulturarvet speglar utvecklingen. Något som vi ser genom att förändringarna lämnar spår i berättelsen om personernas liv och livsvillkor. För att skapa transparens och göra delaktigheten möjlig för medskaparna gjorde vi en Facebook-grupp där vi kunde diskutera olika frågor och ta beslut om boken. Från början fick alla som ville vara med i gruppen. Vi satte upp en deadline när berättelserna skulle vara inne och efter det tog vi bort alla som inte ville eller kunde vara med och bidra till boken. När gruppen hade antagit sin form uppdaterade vi med det som hände kring boken, vilket förlag som skulle trycka, hur vi låg till tidsmässigt och om olika deadlines. Vi beslutade i gruppen vad boken skulle heta, delade med oss av små smakprov av det material som medskaparna tog fram när deras berättelser var färdig processade. Gruppen blev ett bra sätt att låta medskaparna vara delaktiga i processen och påverkar där de kunde. De som inte har sociala media hade vi dialog med via mejl.

De tre benen

Dinglarens väg – Vorsnos drom vilade på tre ben: historien, livsberättelser och framtiden. Vi valde att avsluta med kapitlet framtiden för att få med Resandefolkets tankar om framtiden och för att de unga skulle kunna uttrycka sig fritt. Medskaparna fick även några ord att förhålla sig till, livsberättelserna fick orden resande och livet att inkludera om de ville. I det sista kapitlet fick medskaparna orden resande och framtiden. Orden underlättade för medskaparna när de skulle skriva. Det blir något att hänga upp berättelsen kring, speciellt när det tar stopp. Tillvägagångssättet i boken Resandefolkets berättelser – Vorsnos manusch är till stora delar den samma. Även denna gång vilar boken på tre ben, metoden, historien, som är en uppdaterad version av historien som skrevs

i Dinglarens väg och berättelserna. Orden som medskaparna kan förhålla sig till, om de vill identitet, norm, etnicitet och klass. Den här gången låter vi berättelserna styra indelningen av boken. Berättelserna och representationen är tongivande, vilket innebär att majoriteten av de personer som finns med i projektet är resande eller har annan koppling till Resandefolket.

I arbetet med berättelserna är det viktigt att ta hänsyn till de olika melodierna som finns i olika människors sätt att skriva och framföra sina berättelser. Som etnologer/redaktörer vet vi att det är viktigt att det personliga språket bevaras och att berättelserna ska handskas med varsamt. Vi är alla olika som människor och vår förmåga att uttrycka oss ser olika ut och det är det som gör att en antologi blir genuin. I den här typen av böcker är prioriteringen alltid berättelsen, innehållet samt den särprägel som gör berättelsen personlig. Det är dessa tre prioriteringarna som är i fokus och inte att tillrättalägga texten grammatiskt för läsaren. I en antologi måste det synas att det är olika personer som skriver.

Marcus Prifti skrev i sin recension i Svenska Dagbladet 2015-11-09 om Dinglarens väg – Vorsnos drom:

”Redaktörerna Britt-Inger Hedström Lundqvist och Ann Hellman, den förra själv resande, har samlat in berättelser där resande ofiltrerat berättar om sina liv, sina släkthistorier och sin kulturella tillhörighet och utanförskap. Berättelser om det kringvandrande livet varvas med längtan efter en kulturell identitet, stolthet blandas med lidande och en och annan rövarhistoria. Fastän resande funnits i Sverige –åtminstone sedan 1500-talet, är detta den första bok där deras egna berättelser står i centrum.

Som alla antologier spretar ”Dinglarens väg” i ton, stil och

ämnesval, men den hålls ihop av den övergripande ambitionen att låta en hittills tyst(ad) minoritet få skriva sin egen berättelse. Nathalie Rommestam skriver med skärpa och brett, Kurt Magnussons stramt återhållna berättelse om hur han vanvårdats av otaliga barnhem och fosterfamiljer borde omedelbart bli film och Lundqvists och Hellmans exposé över de resandes historia ställer på ett förtjänstfullt sätt ett skamligt kapitel svensk historia i strålkastarljuset. Men ”Dinglarens väg” är inte bara en eländesbeskrivning, utan de flesta medskapare ser ljus på framtiden, ett ljus som bjuder in till en möjlig gemensam framtid.”

Den stora frågan

I arbetet med böckerna har redaktionen med sig frågan: Vad har medskaparna varit med om och på vilket sätt har de påverkats av sin kultur, historien och den tid de levt i?

Alla påverkas på olika sätt och böckerna vill visa hur personer påverkas av kulturen, samhällets värderingar och förändringar. Den påverkan är det som blir tydligast i arbetet med en minoritet. Det är därför viktigt att ha en förståelse för den bakgrund som medskaparna har och vilka Resandefolket är och de olika teorierna som finns runt denna kultur.

I Sverige tillhör Resandefolket, den nationella minoriteten romer. Minoriteten romer består av fem olika grupper, Resandefolket som är den äldsta och största gruppen, svenska romer, finska romer, utomnordiska romer och nyanlända romer. Idag vet vi att alla grupperna har samma ursprung och det finns en gemensam historia. Men att det också finns en historia som skiljer dem åt. Utvecklingen för Resandefolket har förändrat deras liv, vilket visar sig i både litteratur och i medskaparnas berättelser. Det som skrivs i böckerna är långt ifrån den hela sanningen utan endast början på en berättelse

som väntar på att bli skriven. Historia handlar inte bara om det som hänt utan också om vad man vill dölja och vad man vill lyfta fram. Den som skriver historia väljer själv hur en händelse beskrivs. Historieskrivaren för vidare det som hänt från skol- och historieböcker och har makten att ur sitt eget perspektiv bestämma vem som är ond eller god, ren eller smutsig, ärlig eller oärlig. Därför måste Resandefolket själva få berätta sin historia. Det ska eller kan ingen annan göra åt dem. För en majoritet kan aldrig skriva en minoritets berättelser hur väl den än vill.

Resandekulturen har trots sin utsatthet haft en stor överlevnadskraft och kanske är det just på grund av överlevnadskraften och livsstilen som kulturen överlevt. Det man kan konstatera att kvinnorna uppenbart har haft en central roll i Resandefolkets historia. Kvinnor uppfostrar, medvetet eller omedvetet, barnen in i resandekulturen och är de som är tongivande i familjen. Resandefolket har ett patriarkalt ramverk men inne i ramverket styr kvinnorna. Det är dessa kvinnor som sett till att resandekulturen fortfarande finns kvar. För även om ramverket slätats ut, så är fortfarande strukturen befintlig och kvinnorna har en särställning i resandekulturen. Detta kan bero på att det fortfarande är kvinnorna som fostrar barnen i högre grad än männen.

Kultur kan definieras som livsmönster och kan kallas för ett levnadssätt hos ett samhälle/folk. Resandefolket har levt sida vid sida med majoritetsbefolkningen under många hundra år i Sverige. Trots, eller kanske tack vare, de influenserna Resandefolket kommit i kontakt med, har Resandefolket och dess kultur behållit sin särprägel. Förändringen som medskaparna beskriver i sina berättelser är det som gör en berättelsen intressanta, tillsammans med hur individen tacklar förändringen.

Att arbeta med människor i ofrivilligt utanförskap

Den metod vi använder handlar om att arbeta inifrån med personer i ofrivilligt utanförskap. En arbetsmetod som kräver tålmod, kunskap och fingertoppskänsla. Metoden går att beskriva som ett intersektionellt lösningsfokus och är användbart i alla former av arbete med människor.

Genom de berättelser medskaparna delar med sig av har de gett sina erfarenheter en mening. I berättelsen konstruerar och kommunicerar de alla sin tolkning av världen, sig själva och av andra. Förklaringar och betydelser skapas och omskapas, etableras och urholkas i och genom de sociala processer som vi alla som människor genomgår. Ett av sättet som detta sker på är via medskaparnas berättande av berättelserna.

I berättelserna delar de med sig av en viktig del i sina sociala processer. Det är via beskrivningar, andras berättelser, förklaringar och språk som de har och utövar i en social gemenskap som berättelserna skapas. När människor träffas, umgås, berättar och pratar med varandra skapas relationer, normer och värderingar som är en del av våra identiteter. En berättelse är alltid unik eftersom berättelsen ger mening, struktur, beskrivning och sammanhang till våra erfarenheter. Det är genom våra berättelser vi förstår våra liv. Berättelsen hjälper oss att svara på de frågor vi ställer oss om själva livet. Berättelserna styr och gör hur vi förstår världen runt om oss.

Det är däremot inte alltid så lätt att veta var gränser går mellan det som är ett självupplevt tillbakablickande i en berättelse eller en levnadshistorik. Levnadshistorien kan vara förutsättningen och bakgrund för berättelsen där fokus egentligen ligger på något annat. I de här böckerna ligger huvudfokus på att personerna tillhör Resandefolket, men

då berättelse och erfarenhet beskriver andra saker så avhandlas även annat som en naturlig del av livet.

Reflexivitet och narrativitet

Reflexivitet är ett begrepp inom samhällsvetenskap och humaniora som har mer än en betydelse. Den kan vara beskrivande, metodologiskt och kunskapsteoretiskt. Reflexivitet är ett uttryck som används när något återges och när en person refererar till sig själv via något utanför sig självt. Människor skapar sin identitet genom att man iakttar sig själv i förhållande till omvärlden, och sedan förhåller sig till omvärldens krav.

Vi har som forskare/redaktörer tidigare skrivit om ämnen som engagerat oss och vet därför att det är svårt men viktigt att hitta balansen mellan det professionella och det personliga. En svårighet i de här projekten har varit att våra medskapare så öppenhjärtigt och engagerande delat med sig av sina erfarenheter.

När vi kommunicerar medskaparnas texter är det därför viktigt att vi svarar ärligt på de frågor som ställs till oss. Medan vi samtidigt undviker att lägga till våra egna värderingar eller tankar i samtalet. Vi bekräftar medskaparna under samtalen för att de ska förstå att vi är uppmärksamma, men vi försökte undvika att dirigera samtalen. Att använda sig av frågor i kommunikationen gör det blir lättare att hålla sig objektiv. Vi tar rollen av passiva lyssnare som tar in det medskaparna säger och frågar upp på det medskaparen vill förmedla.

Som forskare/redaktörer ska vi inte bara vara distanserade åskådare, utan vi ska även vara en del i det som skapas. Det går inte att vara helt neutral och objektiv när man ska beskriva verkligheten. Däremot så kan privatpersonen och

forskaren/redaktören förenas med hjälp av insikten om reflexivitet. Det viktigaste är att vara medveten om att forskaren/redaktörens närvaro påverkar berättelsen och att vår närvaro inverkar på texten och resultatet.

Vi har i vårt skrivande använt oss av en narrativ struktur. Narrativitet har gått från att användas av historiker som ett sätt att återge kunskap, till en insikt i att det sociala livet i sig är narrativer, och att detta kommer våra identiteter och handlingar till godo. Den vanligaste definitionen av ett narrativ är att det är en beskrivning för något som har hänt i verkliga livet eller i fantasin.

När en medskapare skapar en berättelse väljer personen att utelämna vissa detaljer och låta andra vara med. Berättelser är en narrativ konstruktion som kopplar ihop vissa minnen och väljer bort andra. Medskaparens berättelse återger saker och händelser som har skett, men berättelser är aldrig exakta händelser. Medskaparen tar ett ansvar genom att välja och återge vad som är viktigast på ett riktigt och rätt sätt. Verkligheten är till skillnad från berättelsen motsägelsefull, sammansatt, mångtydig, och har flytande gränser mellan verkligheten och berättelsen.

Identitet och etnicitet

Identitet har flera olika infallsvinklar och kan undersökas på olika sätt. Den generella betydelsen för identitet är de uppfattningar människor har om sig själva och vilka de är. Människors identitet påverkas av hur de lever och hur deras kultur ser ut. Identitet skapas situationellt och relationellt i hemmens sociala atmosfär. Människan har inte bara en, utan många identiteter som samexisterar och lyfts fram beroende på i vilken situation vi befinner oss. Identitet har också att göra med vad som är viktigt och meningsfullt. För

flera av medskaparna är det viktigt att berätta om att de är resande eftersom det är en stor del i deras liv, det är i det de kan känna igen sig och är trygga.

Anthony Giddens skriver i sin bok *Modernitet och självidentitet* att:

”Vi är inte det vi är, utan det som vi gör oss till.”

Det är upp till var och en att skapa sin identitet i det moderna samhället. Vi har en massa val och möjligheter, men ingen hjälp att välja, utan det är upp till oss själva att göra valen.

Identitet skapas och fungerar i människors vardag. Som individer är vi unika och olika.

Individualitet kan ses som något som är socialt konstruerat. Identitet har sin grund i hur man uppfattar sig själv och hur man ger uttryck åt vem man är. Men det handlar också om hur andra upplever och identifierar dig. Den som betraktar individen är en spegel som reflekterar den bild de har fått av dig. Något som blir tydligt när flera av medskaparna säger att de aldrig döljer vilka de är men heller aldrig direkt berättar det. Här har samhällets tidigare speglingar av Resandefolket satt sina spår i deras sätt att agera.

Etnicitet i samband med identitet är det sammanhang som skapar vi-känsla och kulturella markeringar bland grupper med ett gemensamt ursprung. Identiteten kan ligga på ett individuellt eller psykologiskt plan men även den kollektiva identiteten spelar roll. Tillhörighet och gemenskap i en grupp eller i ett sammanhang är en viktig ingrediens i identiteten. I flera av berättelserna har vi-känslan/grupptillhörigheten stor betydelse.

Etnisk identitet är en del av människans upplevelse av att höra till eller att vara en del av en etnisk grupp. Där finns ett visst sätt att känna, tänka, uppleva och bete sig, vilket beror på att man är en del av gruppen. Alltså handlar etnisk identitet om den egna upplevelsen av att tillhöra en grupp men även om andras syn på vilken tillhörighet du har. Den etniska identiteten handlar till stor del om vårt ursprung och hur vi förhåller oss till den.

Etniska identiteten handlar även om det vi inte kan påverka men också om hur vi väljer att se på vår bakgrund och om vi gör den till en del av vilka vi är. I vår minoritetslagstiftning står det om självidentifikation, vi väljer alltså själva om vi tillhör Resandefolket eller inte. Etnisk identitet kan uppfattas som en garant för att bevara våra rötter i ett mångkulturellt samhälle och kan även hänvisas till bestående tillhörighetsförhållanden och på det sättet uppfattas som en boja för individen.

Arbetsmetoden ett intersektionellt lösningsfokus

Vår metod bygger till stor del på ett lösningsfokuserat arbetssätt tillsammans med ett intersektionellt synsätt och blir på sätt ett Intersektionellt lösningsfokus. I metoden är delaktighet och medskapande viktiga ingredienser. Att arbeta inifrån med människor i ofrivilligt utanförskap kräver engagemang och finkänslighet. Därav valet av de två metoder som vi i huvudsak arbetat med.

Teoretiskt bygger lösningsfokuserat arbetssätt på en systemisk, språkfilosofisk och kognitiv grund. Systemiskt tänkande betyder att man ser på samband och helheter i arbetet med människor. Språkfilosofisk grund betyder att metoden arbetar med att skapa och förändra med hjälp av språket. Vi använder oss också av en kognitiv grund som betyder

att man i teorin utgår från att människor kan få nya perspektiv. Detta med hjälp av ett förändrat tankeschema och att bilden av nuet förändras via de bilder man skapar av framtiden, samt att man pratar om önskvärda mål, eller vad man vill ha sagt. Lösningfokuserat arbetssätt har sitt ursprung i den lösningfokuserade korttidsterapi som utvecklades på 80-talet. Men den har gått från att främst ha varit en terapeutisk metod till att få en större spridning och andra användningsområden under senaste decenniet.

Det lösningfokuserade arbetssättet utgår från en strukturerad samtalsmetodik. Vi använde framför allt det lösningfokuserade genom att tillsammans med medskaparna beskriva och skapa hur de ville att deras berättelse skulle presenteras i boken. När vi bearbetade deras berättelser använde vi det som redan fungerar och deras sätt att berätta. Vi hade kontinuerlig kontakt med medskaparna så att de fick vara delaktiga i bearbetningsprocessen och vara med att bestämma riktningen. Det är intressant och berikande att se och höra människor med stor variation av upplevelser och livssituationer arbeta fram sina egna unika lösningar på texter.

Intersektionalitet däremot är ett samhällsvetenskapligt begrepp som syftar till att synliggöra situationer av förtryck som skapas i skärningspunkter för maktrelationer baserade på ras, kön och klass. Begreppet har sin bakgrund i den antirasistiska feminismen i USA. Intersektionalitet är det begrepp som man använder för att beskriva hur flera normer samverkar med varandra och individens möjligheter påverkas i ett givet sammanhang. Genom att ha ett intersektionellt perspektiv får personen hjälp att se en situation ur flera aspekter och tänka i nya banor.

Ordet intersektionalitet används ofta för att synliggöra hur

olika maktordningar och diskrimineringsgrunder påverkar och ibland förstärker varandra. Intersektionalitet kan användas som analysredskap inom flera olika områden och kan exempelvis synliggöra hur satsningar på vissa målgrupper, såsom minoriteter, nyanlända, lågutbildade eller personer med funktionsnedsättning, inte tar hänsyn till att personer kan tillhöra flera målgrupper samtidigt och att det kan finnas behov av olika insatser. En grupp med lågutbildade personer kan ha helt andra behov än en annan grupp som är högutbildad, eller om den ena gruppen är kvinnor och den andra är män. Om man sätter in samma insats till de olika grupperna utifrån det faktum att de är människor riskerar man att ens satsning inte fungerar för alla. Intersektionalitet kan alltså vara ett verktyg för att skapa anpassning för att nå önskade resultat.

Som forskare/redaktörer gör vi vårt yttersta för att hitta sätt att samarbeta med medskaparna. Samarbetet sker genom att vi fokuserar på medskaparens eget unika sätt att beskriva saker och ting på. Samarbetet förstärks vidare av ett genuint intresse för vad medskaparen tycker är viktigt och ett starkt intresse för de saker som medskaparen tycker fungerar – snarare än vad som inte gör det. Därmed belyses automatiskt medskaparens resurser och styrkor och dessa blir tillgängliga i konstruerandet av hållbara lösningar.

För att hjälpa medskaparna i sitt skrivande utforskar vi noga vilka undantag som finns, det vill säga det som redan fungerar och hur det går till. Till exempel när du skrev första delen hur gjorde du det? Om någon fastnar i sitt skrivande går vi in och stöttar tills personen hittar sin väg att formulera sin text igen, vi tar aldrig över formulerandet eller skrivandet. Efter det utformar medskaparen vilket nästa steg är och hur medskaparen ska göra för att ta sig vidare. Metoden

vi använder oss av bygger på att det inte finns några givna svar och att lösningarna kommer från personen själv och är anpassade utifrån medskaparen tankar och perspektiv. Metoden bygger på att man i samtalet skapar en gemensam plattform där man är överens om vad samtalet ska handla om. Till exempel innehållet i en livsberättelse. Vidare pratar vi om önskat läge och hur en lösning skulle kunna se ut med frågor. Svaret måste alltid vara medskaparens. När berättelsen är klar går vi in och hjälper till, vi korrekturläser alla berättelser men är otroligt aktsamma om texten så att den personliga sången i berättandet inte försvinner. Efter det får medskaparen läsa igenom sin text igen och godkänna den eller omformulera den. Medskaparen måste alltid känna igen sin text efter att den har korrekturlästs.

Med ett intersektionellt lösningsfokus bestämmer vi som forskare/redaktörer ramen. Till exempel så gav vi olika ord att förhålla sig till i texterna. Sen formas innehållet av medskaparna utifrån deras förutsättningar och funderingar. Vi uppmuntrar att få in andra perspektiv av medskaparen än de vi är vana att konfronteras med för att ge nya perspektiv på människorna och berättelserna. Intersektionellt lösningsfokus gör att en medskapare är aktiv och på ett mer effektivt sätt använder sina egna förmågor för att hitta lösningar som driver ett projekt/berättelsen framåt.

Norm påverkar

Det går inte att enbart titta på hur en norm påverkar en person eller grupp utan att se att flera normer kan samverka på ett sätt som man kanske först inte tänker på. Normer kan till exempel påverka människors möjligheter och handlingsutrymme i ett visst sammanhang men inte i andra. I olika situationer spelar alltså olika normer olika roll, för

samma person. En heterosexuell kvinna som är född i Sverige har kanske andra erfarenheter av exempelvis diskriminering än en bisexuell kvinna som är född utanför Sverige. Därför är det viktigt att vi inte lägger våra egna normer på den personen vi pratar med utan låter medskaparna berättat utifrån sina egna normer, förutsättningar och tankar.

Att arbeta lösningsfokuserat innebär att konstruktivt lägga fokus och energi på lösningar och på hur vi önskar att det ska vara i stället för problemen eller hindren. Att dessutom lägga till det intersektionella gör att det blir ett problemlösande analytiskt hjälpmedel som inte strävar efter att rangordna identitetskonstruktioner.

”Du kan inte lära en människa någonting, du kan bara hjälpa henne att upptäcka det inom sig själv.”

Galilei

Arbetsmetoden intersektionellt lösningsfokus bygger på ett underifrån och uppåt-perspektiv vilket innebära att släppa in människorna som det berör i projektet. Forskarna/redaktörerna måste inte ha all kunskap, det tillför medskapare och man bygger projektet tillsammans.

Lösningsfokuserat arbetssätt är i grunden ett förhållnings-sätt där man har en uttalad tro på att varje människa har förmåga att äga sin egen lösning. Det gör att det blir en genuint ”lyssnande” metod där frågorna är viktiga. Varje fråga i samtalet bygger på föregående svar. Vi ger inte svaren, vi ställer frågorna och medskaparen kommer med svaren. Fokus ligger på framtiden i stället för på det som har varit. Hjälpa medskaparen att se målet och ta ut riktningen för hur man tar sig dit och sökvägarna/lösningarna.

När man väver in ett intersektionellt synsätt i ett projekt

innebär det att man lämnar gamla fasta kategorier som förklaringsmodeller för att analysera konsekvenserna av individuella och institutionella handlingar. En viktig utgångspunkt för intersektionella analyser är att människors erfarenheter, identiteter och möjligheter är givna utifrån en rad olika positioner i samhället som inte kan förstås isolerade från varandra. Kvinnor är således aldrig ”bara” kvinnor eftersom könsrelationer, lika lite som klass, etnicitet eller sexualitet, inte är tillräckliga för att förklara hur ojämlikhet uppstår och på vilket sätt makt utövas. Intersektionellt synsätt ger en djupare bild av diskrimineringsgrunderna och hur de samspelar med varandra. Det visar att en person kan bli diskriminerad utifrån flera olika grunder samtidigt.

- Intersektionellt lösningsfokus handlar om att ha ett lösningsinriktat synsätt i språket och samtalet. Ta reda på vad som fungerar och om något inte är trasigt, laga det inte, utan låt det som fungerar vara och gå vidare istället.
- Arbetssättet är en samtalsmetodik, intervjuteknik, som handlar om att ställa frågor och lyssna utan att tolka. När du sen vet vad som fungerar, gör mer av det. Det är viktigt att utforska vad som fungerar för att använda sig av det istället för att fastna i det som inte fungerar. Kliv utanför din egen trygghetszon och lyssna till de som tänker annorlunda.
- Metoden handlar om att bekräfta och uppmärksamma individens egna resurser och kompetens. Var uppmärksam på när det fungerar och märker du att något inte fungerar, gör något annorlunda. Våga prova nya lösningar istället för att fortsätta med det som inte fungerar.
- Uppmärksamma och stärk framgångar/lösningarna i stället för att lägga fokus på problemen. Befinner du dig

i ytterkanten för din egen förmåga/kunskap ta hjälp av de du jobbar med. Gör en realitetcheck med jämna mellanrum, det kan vara så att du eller någon annan inte längre är med på tåget. Stanna upp och kolla riktningen igen, istället för att köra ännu fortare.

- Verktyg och redskap i ett Intersektionellt lösningsfokus handlar om identitet, maktordning, språk, omformuleringar, frågor och delaktighet. Den viktigaste framgångsfaktorn är att medskaparen själv får skapa och formulera målet med sitt arbete.

Användbarheten

Intersektionellt lösningsfokus är användbart som metod och arbetssätt i många sammanhang, så som projekt och i andra sammanhang där människor ska arbeta tillsammans. Det är ett utmärkt verktyg i förändringsarbete eller i arbeten där man har lite egen personlig erfarenhet eller kunskap då frågor är det som styr kunskapen i arbetet. Intersektionellt lösningsfokus är även användbart på arbetsplatser och i arbetsgrupper utifrån en ledarroll på till exempel personalmöten, medarbetarsamtal och rehabiliteringssamtal.

Det är samtidigt stimulerande för den egna "inre" utvecklingen att tänka i form av lösningsmönster i stället för problemmönster. Att utgå från egna och andras styrkor, resurser och möjligheter och att konstruktivt lägga fokus och energi på lösningar är en viktig del i arbetssättet och bra för en personlig utveckling. Att arbeta med ett intersektionellt lösningsfokus blir ett enkelt och effektivt sätt att frigöra energi, skapa möjligheter och tar vara på kompetens hos sig själv, grupper och individer.

Metoden synliggör problemen, söker lösningarna, skapar delaktighet och ett ger ett delat ansvar. Intersektionellt lösningsfokus är bra i arbetsrelationen mellan chefer/forskare/redaktörer och de medskapare/medarbetare som finns i olika projekt eller på arbetsplatser.

Metoden passar bra inom alla former av förändrings- och utvecklingsarbete i projekt som rör minoriteter eller andra områden som rör sociala frågor, behandling, personal och ledning, samarbete och samverkan. Arbetssättet öppnar för möjligheten att upplösa gränser mellan de olika sociala kategorier, såsom kön, etnicitet, ras, sexualitet och klass, för att i stället rikta uppmärksamheten på hur de konstituerar, intervenerar och transformerar varandra.

Intersektionellt lösningsfokus är ett sätt att tänka och kommunicera och är användbart inom de flesta områden. Det är en avlastande metod där effekten blir att ansvaret delas på ett respektfullt sätt. Metoden skapar en känsla av delaktighet vilket för människor mer benägna att ta ett större eget ansvar i det sammanhang de befinner sig.

*”En rullerigrej och en romanotjej
så klarar en mängare sig”*

SAMMANFATTNING HISTORIA

I alla svenska städer, stora som små finns EU-migranterna. För några år sedan debatterade och skrev tidningarna om hur samhället skulle hantera "tiggeriet". Samtidigt vräktes migranterna från sina läger och det gick rykten om organiserad brottslighet.

Det här är inget nytt, de människor som förr kallades för "tattare" har under flera hundra år beskrivits och betraktats som ett problem.

För att historien inte ska upprepas är det angeläget att inte glömma och gömma undan Resandefolkets historia. Det är viktigt vem som har rätt att skriva historia. Romernas historia har gömts undan för att ge plats åt en historia som är skriven av de som har haft makt att ta beslut och styra i samhället. Historien som vi får lära oss i skolan, i böcker och tidningar, genom tv och andra medier formar vårt sätt att se på världen och hur vi ser på andra människor. För att vår bild av det som hänt och det som vi alla berättar vidare till våra barn och barnbarn ska bli så sant som det är möjligt måste Resandefolkets historia berättas av de Resande själva.

Det är avskyvärt att se hur Resandefolket har behandlats genom historien och det är lätt att känna en uppgivenhet över att det aldrig tycks få ett slut. Resandefolkets historia får inte gömmas undan eller förvanskas på det sätt som den görs om och om igen.

Men det finns starka krafter som inte ger upp utan envist jobbar på och som tror på en bättre situation. RUNG är en sådan samlande kraft som oförtröttligt jobbar för att Resandefolkets rättigheter ska tas till vara. Den här boken är ett led i det

arbetet. Att skriva om historien, att berätta från ett annat perspektiv, att berätta nya historier som når ut till en bred allmänhet. Det skrivna ordet kan ha en magisk kraft att förändra trots att vi lever i en tid som mer än någonsin sprider antiziganism, desinformation och historieförvanskning.

Den som vill läsa mer om Resandefolkets historia kan med fördel bläddra fram historikkapitlet i boken Dinglarens väg - Vorsnos Drom

Historik

1500-talet

De första resande kom till Sverige

Den tidigaste kända svenska källor som omnämner Resandefolket är en notis i Stockholms stads tänkebok från den 29 september år 1512. Dessa människor anses idag vara den första immigrationen av Romanifolk till Sverige och Norden.

1914

Sveriges första immigrationslag

Lagen fokuserar på dem som vandrar från ort till ort, musikanter, tiggare och andra som man tror inte ska kunna försörja sig på ett av staten accepterat sätt

1915

Äktenskapslagarna

En lag som skulle se till att bara de dugliga och friska och rasrena fick barn med varandra.

1917

Pass och viseringstvång

Den utan behörigt pass kan omedelbart avvisas.

1918

Krav på arbets- och uppehållstillstånd

Resandefolkets utrymme krymper mer och mer. Även om de alltid levt på ett annat sätt än andra grupper fanns det tidigare utrymme för dem att arbeta och leva enligt sina traditioner. Nu blir de en alltmer tydlig grupp som avviker genom sin rörlighet och självständighet.

1922

Statens rasbiologiska institut grundas

Riksdagen inrättar Statens institut för rasbiologi i Uppsala med Herman Lundborg som chef. Med sitt arbete menade han sig motverka »den svenska folkstammens degenerering». Verksamheten stöttades av en rad kulturpersonligheter. Och internationellt sågs Sverige som ett föregångsland.

Resandefolket går under jord

För att skydda sin familj från samhället berättar inte Resandefolket om sin identitet. Av rädsla för att hamna på anstalt och bli steriliserade eller att få sina barn omhändertagna berättar inte Resandefolket för grannar, arbetskamrater eller sina vänner att de tillhör Resandefolket. För att inte bli avslöjade slutar också många att prata romani och språket förs inte vidare till den nya generationen. För att beskydda sina barn undanhåller de även för dem var de kommer ifrån. Många berättelser finns om Resande som först som vuxna kanske av en slump får reda på att de tillhör Resandefolket. De har inte haft en aning om sin egen historia. Så effektivt för att inte säga djävulskt var myndigheternas agerande.

“Det har fungerat bra att tiga ihjäl resande-biten. Jag är ganska kluven. Jag har en historik som jag bär med mig,

men man kan inte dela den. Eller kan, jag kan, men jag gör inte det, för barnens skull.” Kee

“Barnavårdscentralen kan vara nervöst ibland. De skriver upp saker som man inte tycker är relevant. Jag går bara dit när jag blir kallad. Jag är uppväxt med att man inte ska ha med myndigheter att göra om man inte måste. Socialbidrag innebär direkt att du blir kopplad till myndigheter, de är en kontrollmyndighet dessutom, de har rätt att ställa krav och kontrollera dig. Har du då dessutom barn och ska leva på socialbidrag är du dubbelkontrollerad. Är du dessutom arbetslös när du har socialbidrag är du trippelkontrollerad och behöver du bostadsbidrag har du en myndighet till.”

Nathalie

1923

Ny fattigvårdslag

Tidningarna skriver om “tattarplågan” och “tattarfrågan” debatteras i tidningarna och utreds av myndigheterna. Det resulterar i en ny fattigvårdslag och en ny barnavårdslag som gör det enklare att omhänderta och omplacera barn. ”Tattare” är benämningen på Resandefolket på den här tiden.

1924

Ny barnavårdslag

Nu blev det obligatoriskt för kommunerna att inrätta en barnavårdsnämnd. Möjligheterna att ingripa med förebyggande åtgärder eller omhändertagande vidgades också.

1925

”Tattarundersökningen” i Malmö

Under första hälften av 1900-talet genomför staten olika inventeringar av ”tattarna”. Statistiskt utgör Resandefolket cirka 95 procent av den Romska gruppen. Med den kun-

skapen utformas nya lagar och insatser för att staten vill bli kvitt vad man kallar "tattarplågan".

För att osynliggöra Resandefolket propagerar man för att de är en social grupp i stället för en etnisk grupp. Utifrån rasbiologiska bedömningar osynliggörs Resandefolkets Romska etnicitet, utifrån det utgör etniciteten inget hinder för de systematiska åtgärder som organiseras med brett stöd genom staten. De vuxna "tattarna" tvångssteriliseras och barnen tvångsomhändertaras och blir omplacerade i vanliga svenska familjer och i barnhem.

1934

Steriliseringslagen

Riksdagen antog en steriliseringslag som fanns i Sverige i drygt 40 år, 1934–1976. Med stöd av den lagen steriliserades 63 000 personer, varav ungefär hälften av ingreppen uppskattas ha skett mot personens vilja. Uppskattningsvis har var fjärde hushåll bland Resandefolket någon anhörig som tvångssteriliserats.

1934

Kris i befolkningsfrågan, Alva och Gunnar Myrdal.

När paret Myrdals bok kommer ut säljs boken i stora upplaga och de rasbiologiska tankarna får genomslag hos allmänheten. Paret Myrdal menar att så många som var 10:e person inte var av tillräckligt gott virke för att kunna fungera i folkhemmet.

1941

Ny Steriliseringslag

En skärpning av steriliseringslagen från 1934. Den nya lagen nämner inte något om tvång men ändå kommer många steriliseringar att genomföras genom att personer tvinga-

des, hotades eller övertalades. Det hände att hot framfördes om att man inte skulle bli utskriven från uppfostringsanstalt, att ens barn annars skulle bli omhändertagna eller att mödrahjälp inte skulle erbjudas förrän man hade gått med på sterilisering. Den nya steriliseringslagen ledde till en avsevärd ökning av tvångssteriliseringar. De flesta genomfördes de första tio åren efter andra världskrigets slut.

Steriliseringslagarna

Samtidigt som Resandebarnen togs från sina föräldrar steriliserades närmare 63 000 människor i Sverige mellan åren 1934 - 1976. Personer i utsatt social ställning och som ansågs ha någon psykisk funktionsnedsättning var särskilt utsatta. Vilka människor som kunde räknas in i de kategorierna var, sett med dagens ögon, väldigt godtycklig. I lagen stod det inget om att steriliseringarna skulle utföras under tvång. Ändå var det många som tvingades att acceptera ingreppet. Det kunde vara hot om att inte bli utskriven från en anstalt eller att bli fråntagen sina tidigare barn.

Hur många av dem som tillhörde Resandefolket finns inte redovisat, men i arkiven finns ibland hänvisningar till att personen var "tattare". Många Resande kan också berätta om att de känner någon som blivit steriliserad.

Samtidigt som många steriliserades ansåg regeringen att det föddes för få barn. För att det skulle födas fler barn infördes att mammor kunde få ekonomiskt stöd från samhället. Ett stöd som uttryckligen inte skulle ges till Romer.

1944

Rasbiologiska institutets studie av "tattarna" blir klar

Studien kan inte visa några fysiska drag som kan användas för att särskilja så kallade "tattare" som en enhetlig befolkningsgrupp. I praktiken gör ändå de nya lagarna om ste-

rilisering, fattigvård och barnavård att det blir lättare att komma åt Resandefolket.

Omhändertagande av barn

Från 1920 och framåt var det minst en kvarts miljon barn som togs från sina familjer och placerades i fosterhem eller på barnhem. Förutom att barnen traumatiseras av att skiljas från sina föräldrar far de mycket illa av den vanvård och systematiska misshandel de i många fall utsattes för i familjehem eller på institutioner.

Hur många av de omhändertagna barnen som tillhörde Resandefolket finns inga siffror på men det finns många Resande som kan berätta om sina upplevelser. En av dem är Kurt Magnusson som föddes in i en Resandefamilj på 40-talet. När han var fyra år hämtades han av polis och skickades till barnhemmet Vidkärr.

“1948 skickades jag till barnhemmet i Vidkärr, jag var fyra år gammal.

Omhändertagandet skedde i min moster Huldass hem och var en skräckupplevelse för alla som var med. Det rusa- de in fem, sex poliser. De bröt omkull min far och satte handbojor på honom. Två barnavårdskärringar sliter mig ur famnen på min mor. Den ena tar mig och rusade ut i en väntande polisbil, för transport till Vidkärrs barnhem.”

Vidkärrs barnhem drevs mellan åren 1935 och 1976. Flera barn som placerades där av barnavårdsnämnden i Göteborg har berättat om misshandel, sexuella övergrepp, kränkningar och vanvård.

De omhändertagna barnen och deras familjer utsattes för en tragedi som aldrig går att reparera. Resandefamiljer slås

sönder och barnen bokstavligen slits ur sina föräldrars armar. De skulle omprogrammeras för att i samhällets ögon bli dugliga medborgare och inte växa upp med en identitet som Resande.

I början av 2000-talet uppmärksammades den vanvård som fosterbarn och barnhemsbarn utsattes för och de lovades upprättelse och ersättning från staten. Nämnden konstaterar att de som ansöker om ersättning har varit utsatta för vanvård, men bara 46 procent ansågs ha varit utsatta för så allvarlig vanvård att de kunde få någon ersättning.

Det som var tänkt att vara en upprättelse blev i stället så att många än en gång kände sig svikna av samhället. Än idag finns det de som menar att minoriteters barn i högre utsträckning omhändertas än majoritetsvenskarnas barn. Socialtjänsten saknar kunskap om minoriteters identitet och kultur.

1944

Registrering av "tattare" under 2: a världskriget

Socialstyrelsens utredningsbyrå skickar ut ett frågeformulär till alla polisdistrikt.

Syftet är att registrera Resandefolket deras antal och levnadsförhållanden.

Genom brev den 25 september 1942 anbefalldes Kungl. Maj:t Socialstyrelsen att verkställa inventering av de tattare och zigenare, som finnas inom riket.

Beslut om denna inventering hade föranletts av vissa framställningar till Kungl. Maj:t om de sociala problem som de s.k. tattarna givit upphov till på en del orter på grund av sitt levnadssätt och olägenheterna därav för den övriga befolkningen.

1944

Porajamos 2: a världskriget

Hundratusentals Resande/Romer mördades av nazisterna under 2: a världskriget. Till Sverige kunde de inte fly, och inte någon annanstans heller. De var rätts- och skyddslösa. Mellan 1914 och 1954 hade Sverige ett generellt invandrings- och vistelseförbud för romer. Sveriges regering avvistade med hänvisning till lagen samtliga Romska flyktingar Därmed fick de i praktiken sin dödsdom. De greps av tyskarna och tvingades i väg till olika läger där de internerades eller mördades.

1948

Jönköpingskravallerna

I centrala Jönköping, på öster, ägde de värsta raskravallerna rum i svensk historia då medlemmar av Resandefolket misshandlades av en stor folkmassa som hade samlats för att beskåda "tattarna" under ett antal dagar åkte personer beväpnade med basebollträ runt på ett lastbilsflak och misshandlade, skrämde och förödmjukade Resandefolk. Då polisen efter lång tid ingrep hade ett stort antal personer skadats.

1971

Första romska världskongressen, medborgarrättsrörelse

Romernas internationella dag den 8 april firas till minne av den första Romska världskongressen som hölls i London den 7-12 april år 1971.

1982

Den Romska förintelsen - Porajmos erkänns av Tyskland

1982 erkände Västtysklands förbundskansler Helmut Schmidt att den Romska minoriteten jämte judarna var de ras-

mässigt definierade grupper som Förintelsen hade fokus på. 1989 uttalade FN sig och slog fast att den Romska minoriteten förintats under andra världskriget baserat på sin etniska tillhörighet.

Porajmos, den Romska förintelsen

Porajmos eller den Romska förintelsen var länge något som det inte pratades om, inte i Sverige eller något annat land. Inte förrän 1982 erkände Tyskland den Romska förintelsen. Romerna fick inte ta del av den ersättning som Tyskland betalade till förintelsens offer.

Det är osäkert hur många som dödades i de nazistiska koncentrationslägren men siffran som nämns är 700 000 kanske uppemot en miljon offer. Det var inte bara de tyska Romerna som drabbades, nazisterna skickade Romer från alla ockuperade länder till slavarbete i koncentrationslägren där de utsattes för medicinska experiment och för att avrättas.

I vissa länder utrotades Romerna helt, i Kroatien. Nederländerna och Estland, är några av de länder där folkgruppen försvann, nästan helt.

2000

De nationella minoriteterna erkänns i Sverige

År 2000 erkänns och bekräftas minoriteten Romer och att minoriteten består av fem grupper, Resandefolket, svenska Romer, finska Romer, utomnordiska Romer och nyanlända Romer.

2013

Avslöjas Skånepolisens register av tidningen Dagens Nyheter.

Polisen i Skåne hade kartlagt över 4 600 Resande och Romer. I

registret fanns inga anteckningar om att personerna var miss-tänkta för brott. Polisen hade noterat personernas namn, personnummer och deras släktförhållanden samt uppgifter på cirka 1 000 barn. Registret innehöll dessutom uppgifter om personer som var döda – en del av dem var födda på 1800-talet. Reaktionerna på kartläggningen blev mycket starka och registret har kallats en stor rättsskandal.

2014

Den mörka och okända historien - Vitbok om övergrepp och kränkningar av romer under 1900-talet

Boken innehåller arkivmaterial, forskarrapporter och intervjuer med Resandefolket och Romer. Trots sitt goda syfte innehåller den ändå felaktigheter.

2015

EU beslutar att införa en minnesdag den 2 augusti till minne för Porajmos

Natten mellan 2 och 3 augusti 1944 avrättades omkring 3000 romska fångar i det nazityska koncentrations- och förintelselägret Auschwitz-Birkenau. Den andra augusti högtidlighålls varje år minnesdagen för Förintelsen på romer på många håll runt om i världen. Dagen är också officiell minnesdag i EU sedan 2015. Det är en viktig del av romers kamp för upprättelse och erkännande sedan andra världskrigets slut.

2016

Kommissionen mot antiziganism tillsattes av regeringen

Deras uppdrag var att komplettera och förstärka samhällets insatser mot antiziganism. Kommissionen mot antiziganism tillsattes av regeringen 2014 anslutning till vitboken. Kommissionen arbetar fram ett förslag, som lades fram 2016,

om att det skulle bildas en ny Romsk myndighet. Myndigheten för Romska frågor skulle ha ett nationellt ansvar för att främja arbetet med mänskliga rättigheter för den nationella myndigheten Romer.

2014–2019

Soraya Post ledamot i EU-parlamentet

Soraya Post valdes in i Europaparlamentet 2014. En av hennes hjärtefrågor var att förbättra Romernas situation i EU. Hon anser att EU först och främst måste erkänna Romernas historia genom att tillsätta en sanningskommission för att utreda förtrycket mot Romer. Kommissionen bör även belysa nazisternas utrotning av Romer som hon anser glömts bort helt.

2020

Remembrance React

75 år efter att andra världskriget tog slut och Auschwitz-Birkenau befriades.

År 2020 var det också 20 år sedan det första internationella forumet om Förintelsen i Stockholm hölls och man inrättade International Holocaust Remembrance Alliance (IHRA). Det var under det forumet som den indiska delegationen gav bort sju av sina femton minuters anförande, till en av de närvarande Romerna som fick berätta om den Romska förintelsen. Tanken med Remembrance React var att sprida kunskap och stärka forskningen kring antisemitism och antiziganism, men Romerna hade mycket liten representation för att göra sin röst hörd på lika villkor.

2023

Sverige tar över ordförandeskap i IHR, deras uppdrag är att

arbeta med minnet av förintelsen

Historia handlar inte bara om det som hänt utan också om vad man vill dölja och vad man vill lyfta fram. Den som skriver historia väljer själv hur en händelse beskrivs. Historieskrivaren beskriver historia ur sitt eget perspektiv och bestämmer vem som är ond eller god, ren eller smutsig, ärlig eller oärlig. Det här är våra nedslag i Resande och Romers i Sverige och Europa.

Resande och Romer i Sverige lever både i nutiden och i historien. I berättelsen finns övergrepp och ett utanförskap där majoritetssamhället och de som haft makt på många sätt brustit och inte velat ta ansvar. Men det är också en berättelse om stark gemenskap inom gruppen där släktbanden är viktiga. Det finns även berättelser om vänskap, gemenskap och vi fortsätter att hela tiden att skriva vår historia.

*Som du felar illa mot
dina gamla
Får du trefaldigt igen av
dina barn*

Hjärta (Sofia) Wilhemsson

L. Holmberg

LIVSBERÄTTELSER

Jag lyfter på locket till minnets arkiv

Detta är en berättelse som Rune började skriva på med en tanke om att det skulle bli en bok. Rune skrev aldrig klart berättelsen och det blev ingen bok. Hans son Sonny Eisfeldt, som ärvde materialet när pappan dog, har låtit oss ta del av det. Berättelsen tar sin början på 1930-talet och i den beskriver Rune sin uppväxt bland resande och cirkusartister.

Skolinskrivning

”Upp lilla Rune, upp lilla Rune du skall till skolan, du skall till skolan!” Det var mamma som väckte mig med dessa ord som hon hade satt melodi till, hon sjöng dessa ord gång på gång med sin ljuvliga sångröst. Det var ett underbart uppvaknande, men det till trots fick jag panik och hjärtat rusade i väg. Hur skulle jag kunna slippa, att gråta hjälpte föga, mamma höjde rösten och lyfte upp mig med ett grepp som talade för sig själv.

Mamma kunde inte förstå varför jag var så rädd och ovillig att börja skolan, enligt henne var alla barn lyckliga att få börja första klass. Hon försökte lugna ner mig på alla möjliga sätt. Träffa nya kamrater, lära mig läsa och räkna. ”Rune, nu håller du på att bli karl och skall vara ett föredöme för din bror.” Han var och är fyra år yngre än mig. Nya kamrater, visst, i dubbel bemärkelse ty vi hade bara bott på det nya stället en kortare tid, en liten röd stuga i en skogsbacke två kilometer från affärer och kompisar. Kamraterna saknade jag inte, hade inte hunnit skaffat några ännu. Nu var jag klädd och färdig, men inte beredd att träffa mina nya kamrater, eller plågoandar, jag var övertygad om att det

var det senare, mitt hjärta bultade medan mamma som höll mig i handen försökte övertyga mig om hur roligt det skulle bli för mig. Hon hade gott om tid, för det var tre kilometer att vandra och jag försökte att hålla emot. Snart kunde vi se det stora röda huset bakom en kurva, hotfullt i mina ögon, men inte i mammas. ”Rune, nu är vi snart framme” sa hon för att gjuta nytt liv och hopp i min darrande kropp.

Nu kunde vi se några ungar på skolgården omkring den hissade flaggan och jag blev uppmärksam på att ingen av mina blivande skolkamrater höll någon vuxen i handen, försiktigt släppte jag mammas hand. Jag tyckte att ingen av dem såg elak ut. Det här, tänkte jag skall nog gå bra, ingen av dem tittade elakt på mig, nej alla såg så glada och ofarliga ut, inte alls så skräckinjagande som de ungar jag var van vid från Norrtälje som vi bodde i innan vi flyttade till Upplandstuna som orten hette där vi nu bodde.

”Välkomna hit till småskolan” sa en kvinna som jag förstod var vår lärarinna. Hon förklarade för oss att vi skulle gå i denna skola i första och andra klass. Nu skulle vi gå in och bekanta oss med skolsalen. Skolbänkarna var placerade i fyra rader, sex eller sju i varje rad. De två vänstra raderna var för oss förstaklassare sa fröken, de andra två var för dem som nu skulle börja i klass två. De skulle komma till skolan om en timme sa hon för att vi skulle få starta i lugn och ro. Nu tordes jag se mig omkring. Svarta tavlan och frökens bord som stod på en upphöjning, senare fick jag lära att det heter kateder. På ena långväggen stod en stor kamin på sidan en stor trälåda som veden förvarades i. Fröken talade om för oss att hennes namn var Tempelman och att hon bodde i en våning ovanför skolsalen. Sedan var det dags att välja bänkar, jag valde en bänk bakom en flicka som hette Ulla, på så vis fick jag sitta längst bak i den högra raden.

När alla hade intagit sina platser som inte skedde tyst och lugnt enligt mitt tycke, var det dags för fröken att ta till orda igen. ”I framtiden vill jag inte veta av att ni för ett sådant oväsen när ni skall inta era platser i bänkarna eller förflyta er i salen av någon annan anledning.” Hon uttalade detta med en irriterad och arg röst men strax därpå sa hon med en mildare och vänligare ton ”Det är fullt begripligt att ni inte kan känna till hur jag tycker det skall vara i en skolsal, men nu vet ni detta och att det inte skall upprepas.

Nu vill jag ta tillfället i akt och berätta om andra regler man har i skolan för allas trevnad.” Här gick hon upp på katedern där hon såg ännu mer bestämmande ut och som av en händelse tog hon pekpinnen som låg på svarta tavlans hylla hon slog den lite grand i vänster hand som för att poängtera varje ord hon sa. Jag minns att jag tänkte ”Det här kommer jag aldrig att minnas”, men det visade sig att det löste sig ju fler dagar jag gick i skolan, det var nog lika för oss alla förstaklassare.

Våra mammor eller andra anhöriga, som satt på stolar till höger om katedern log och tittade på varandra. Men jag tyckte att min mamma inte log lika glatt som de andra. Jag satt och var lite småängslig, Tänk om mamma skulle protestera mot en del regler. Hon hade lätt till att bli arg och höja rösten. Men hon behärskade sig tills vi var på väg hem. Fröken avbröt sig när vi hörde støj och glam utanför skolsalen, i korridoren, där vi fick hänga av oss våra ytterplagg på krokar och under dessa fanns det bänkar som vi satt på, bland annat när vi hade matrast. Matsal fanns ju inte. Men jag glömmer aldrig, så gott det smakade med smörgåsar och choklad. Det var andraklassarna som hade kommit för att börja en ny termin.

En av dem, senare fick jag veta att han hette Sture, öppnade

dörren och stack in huvudet och skrek, ”Hej jävla småglin!” Fröken slog pekpinnen i bordet, dörren stängdes kvickt och det blev genast lugnt i korridoren Hon hälsade oss välkomna och tillade att hon var övertygad om, att vi skulle sköta oss och följa de regler hon delgivit oss.

Nu gick hon ner till dörren, öppnade och bad andraklassarna komma in i salen. Tydligt hade de under lovet glömt den regeln, som sa hur de skulle uppföra sig innanför skolans väggar. Innan de hade intagit sina platser, gick det åt mycket kiv och dito ord. En del använde, lite väl kryddade ord. Fröken reagerade omedelbart, med några småsnärtar i sin handflata, med pekpinnen, jag minns att jag undrade om hon alltid bär på den där käppen. Med sträng stämman undrade hon om de glömt, hur man skall uppträda inne i skolsalen. Med ett välkomnande, till en ny termin, och med en tillsägelse, att ta väl hand om oss nybörjare, ville fröken att var och en av oss skulle presentera sig för de andra. När vi gjorde detta, skulle det ske stående! Jag blev nervös, och till råga på allt elände skulle jag, som satt sist i fjärde raden, börja. Med den följd, att den som satt sist i första, fick avsluta presentationen. Det var Sture, han som hade öppnat dörren och hejat på oss med en svordom. Mitt namn var det första ord, jag yppade i skolan. Skönt att det gick bra utan stamning.

Jag blev nämligen skrämmd när jag var ungefär fem år, några äldre grabbar låtsades bli rädda när några flygplan flög på låg höjd över staden. De sprang och gömde sig och skrek till mig att jag skulle akta mig för att Hitler var på väg att bomba oss. Jag sprang hem till mamma, livrädd, och skulle berättat det som jag fått höra. Där började mitt talfel. Mamma förstod inte vad det var jag försökte hacka fram, om krigets närmande i vår lilla stad.

Det kändes skönt i denna stund, jag kunde säga mitt namn inför hela klassen utan att stamma. Vilken lyckokänsla. Ännu lyckligare blev jag när fröken så småningom, sa att det var slut på första dagen och att vi skulle få gå hem och återkomma dagen efter. Jag minns att jag kände en stor lycka och glädje över att det som jag känt en så stor rädsla inför, var avklarat. Jag hade börjat skolan! Jag höll på att bli stor. Kanske allt det som jag ängslats för inte var så farligt. Jag tyckte när jag tittade mig omkring, på mina blivande skolkamrater, att de inte såg så hotfulla och elaka ut som de jag var van vid från staden vi bodde i innan vi flyttade hit. Jag hade ju inte träffat några på den nya orten som vi nu bodde i.

Jag hade undvikit att ta kontakt med andra barn, på grund av rädsla, rädsla för hugg och slag och ständiga retningar för min stamning och mycket annat elände som jag fick lida för i mitt unga liv. Från och med nu, skulle livet bli annorlunda. Jag skulle göra allt för att undvika att stamma. Allt det andra som jag retats för innan vi flyttade hit, kunde ju inte dessa ungar, eller andra människor på nya orten ha en aning om. "Nej, tack och lov!" tänkte jag. "Nu börjar mitt nya liv. Det skall bli härligt, härligt att leva!" I och med dessa tankar började mamma och jag vandringen hem. Mamma muttrade, stundom lågt och stundom högt. Hon skulle minsann visa denna fröken att hennes son kunde dessa regler och mer därtill. Så skrek hon till mig att det inte var lönt att jag kom hem, med klagomål från skolan. Hon avslutade dessa ord genom att ge mig en hurril med handflatan i nacken, det kändes som att det var ett förskott för kommande bravader. Punkt och slut. Jag förstod, jag kände min mamma, det gällde att hålla sig i skinnet. Där gällde ord och inga visor. Jag visste, att det inte var några

tomma ord. Steget från att vara världens snällaste, raraste och gulligaste mamma kunde vara mycket kort, till en ilska, på gränsen till hysteri, som hon inte hade någon kontroll över.

Första dagen i skolan avklarad

Nu var vi hemma, första skoldagen var avklarad. Pappa kom ut till oss på gården, han bar Sune på armen. Ville veta hur det gått för oss. Jag sträckte på mig, tittade på honom och brorsan. Försökte se kaxig ut, speciellt inför min bror, som jag tog i handen, vandrade iväg en bit för att ostört kunna berätta hur det var i skolan. Jag lät munnen gå, skröt om hur jag hade fräst till åt några ungar. Han fick även veta hur jag skulle behandla dem, om de var stygga mot oss. Jag vet inte om han genomskådade mina lögner. Han tittade i alla fall upp på mig och såg lycklig ut.

Jag fick i alla fall visa mig kaxig, så länge det varade. Jag började redan att vändas, inför morgondagen i tanke på skolan. Svårt att sova på natten. Ängsligt, svettigt, oroliga mardrömsliknande våndor. Men det blev äntligen morgon, morgon på min första riktiga skoldag. Mamma och pappa hade ordnat med frukost. Jag hade svårt att äta. Men det gick bra, trots att tuggorna växte i munnen. Smörgåsar och choklad var nedlagt i ryggsäcken, det var jag mycket glad åt. Även en handduk hade mamma lagt i, var och en av oss, skulle ha en sådan hängande på kroken i korridoren, för att användas efter handtvätt.

Nu var det dags för mig att vandra, i mitt tycke, den långa vägen, till min första riktiga skoldag. Jag sneglade över axeln och såg, som det ante mig, att Sune, mamma och pappa stod mellan grindstolparna och vinkar till mig. Med en klump i halsen vinkade jag tillbaka och fortsätter genom

skogsbacken, som skiljer oss från stora allmänna vägen. Nu fanns det inte någon återvändo. Det knöt sig i magen på mig.

Jag var livrädd, grät och snorade. På vänster sida låg Storskolan dit jag skulle få flytta till, när jag hade gått första och andra klass. Om jag nu kom dit någon gång. Var det så här lång väg när mamma och jag gick i går? Nu kände jag igen mig. Här var vägskalet som jag försökte förmå mamma att vi skulle vända om. Nog var jag på rätt väg, inget tvivel. Nu hörde jag en hund skälla och komma springande mot vägen, det var en bulldogg, han gjorde likadant i går, mamma blev livrädd, skrek högt att den skulle försvinna. Ägaren stod på ladugårdsbacken, han skrattade och talade om att hunden hette Pepe och att den inte var farlig. Mamma blev inte lugnare av detta besked, hon skrek och gormade på mannen, skällde värre en hund. Alla dagar i fortsättning - en när jag gick den vägen till och från skolan kom Pepe springande, ville bli klappad, försökte vifta med den sin lilla kuperade svans. Jag glömmer aldrig dig Pepe, han blev min kamrat, gav mig lugn, under de två åren jag gick förbi gården han bodde på, så även i dag, på väg till min första skoldag.

Nu var det bara några kurvor kvar, innan skolan skulle skymta fram på höger hand. Efter en stund, kunde jag faktiskt höra, att jag närmade mig. Ungarna hördes på långt håll. De skrattade och stojade, jag kände mig genast lättad till mods, de var nog inte så stygga som jag förfasat. Jag tog ut stegen. Kände till och med lite glädje och längtan att få komma in i deras gemenskap. Faktiskt ropade de hej och hejsan när de fick syn på mig. Deras ryggsäckar låg vid flaggstången, min hamnade strax på samma, plats i väntan på att det var dags att gå in till lektionen.

Strax avbröts vi av att fröken stod på trappan och viftade med en bjällra. Vi blev tillsagda om att ställa upp oss i en rad och lugna ned oss, innan vi fick gå in. Mina tankar gick till mamma och pappa. Nu skulle de se mig. Deras äldsta pojke, var inte rädd och blyg. Kunde klara sig själv, var inte rädd. Min första lektion skulle strax börja, ja mitt nya liv också. Det fanns tydligen inte någon, av mina nya kamrater, som skulle behandla mig på samma sätt som ungarna i Norrtälje.

Nu var jag lycklig. Lektionerna och rasterna var, vad jag kan förstå, lika hos oss som på alla andra småskolor. Jag försökte vara med i de andras lekar och påhitt.

Nu kanske livet börjar

Kunde inte minnas att jag känt mig så accepterad bland jämnåriga förut, åtminstone inte de sista två tre åren som varit fulla av rädsla. Ständiga knuffar och sparkar. Hånfulla ord av alla de slag. "Tattarunge" var ett av dem. Varför de skrek så till mig kunde jag inte förstå, jag visste inte var "tattare" var för någonting. Men så småningom, började jag ana och förstå, att jag inte var som de andra ungarna. Jag kunde inte se att jag såg annorlunda ut i jämförelse med de andra. "Cirkusclown, stampelle och tivoliunge" var ytterligare några ord som överöstes över mig dagligen.

Nu när jag befann mig bland mina nya kompisar, kändes det som att jag var på väg in i ett nytt liv. Jag hoppades innerligt, att mitt lidande skulle vara slut, i och med att vi nu bodde på en annan ort och att jag, som det verkade, skulle vara Rune, en vanlig unge i mängden, utan alla dessa glåpord som jag fick höra och tåla utav ungarna, på min gamla boendeort. I mitt innersta, hade jag börjat ana och förstå orsaken till det lidande jag fick utstå.

Huset fullt

För mig var det så naturligt och glädjande varje dag och stund hitintills i mitt liv. Att ha huset fullt av folk, som kom och gick. Släktingar av alla de slag. Människor av olika nationaliteter. Yrken. Klädsel, som inte stämde överens med trettioalets mode. I mina ögon var de förtjusande. Till vardags var de klädda, som mina föräldrar och andra människor var, när de hade finkläderna på sig till helger eller någon annan högtid som inträffade ibland. Sång och spel, inne hos oss eller på den lilla gårdsplanen som fanns utanför hyreshusen.

Det var tre hus som var byggda som i en vinkel. Mellan dessa hus fanns det vedbodrar, toaletter, soptunnor och någon form av förvaringsutrymmen. Man kan ju förstå hur det ekade mellan husen. Jag tror, att det sällan eller aldrig, var andra hyresgäster som vistades där så mycket som vi och våra gäster. Åtminstone var det så i början, vad jag kan minnas. Så småningom kom det ut andra hyresgäster och deltog i glädjen som uppstod, när vårt främmande körde igång med skratt, sång och spel. Blandade instrument och språk, glada skratt, solodans och pardans. Två flickor, eller kvinnor, som var i mammas och pappas ålder, vistades hos oss, mer och mer för att delta i aktiviteterna. De hette Majbritt och Brittmarie. De älskade dans och sång. Ständiga övningar på Cancan, Quickstep, Lambertwalk, Cakewalk, vanlig step. Den vanliga stepen fick jag börja med, jag tror i fyraårsåldern. Det var ju inte varje dag i veckan, men väldigt ofta, ofta, som jag och min familj drogs in i, en annan livsrytm, som var helt annorlunda och skilde sig från, vad man kan kalla normalt sätt, att finnas till.

Det var strax före vi skulle flytta till Upplandstuna jag började förstå vad folket och deras barn, hade för uppfattning

om oss på vår lilla gatstump, en trappa upp över gården. För mig var det helt naturligt. I andras ögon skar det sig. Det var nu mina aningar och funderingar stod klart för mig. Jag längtade och gladdes i tanke på att vi skulle flytta. Min fem-sexåriga hjärna uppehölls ständigt omkring den dagen då det skulle ske. Tänk, ny ort. Liten röd stuga i en skogsbacke, för oss själva. Slippa allt främmande som kom och gick i alla tider på dygnet. Jag älskade dem. Kände ånger ibland, för att jag kunde tänka så. Nu skulle vi ses som vanliga människor, mamma, pappa, jag och min bror Sune. Härligt, underbart, vilken lycka.

Vår lilla stuga

Nu har vi bott en liten tid i vår lilla stuga. Jag upplevs tydligen som en vanlig unge, förutom att jag stammar i tid och otid. Kamraterna härmades ibland. Men det gick ju an. Ingenting mot vad jag varit med om på min förra boendeort. Inom mig, hoppades jag att den tiden aldrig skulle komma tillbaka.

På grund av att pappa hade ett sådant arbete att han sällan var hemma hade jag som uppgift att gå fram till centrum för inhandling av livsförnödenheter. Där fanns det en livsmedelsbutik som hette Engstrands Livs. Jag lämnade fram en nota som mamma hade plitit ner. På den kunde det stå "falukorv för två kronor, jäst för åtta eller tio öre" eller liknande. På det mesta av det vi handlade bestämdes mängden av kronor eller ören. Åtminstone var det så på den nota jag lämnade fram. Familjer med bättre ekonomi än oss gjorde med all säkerhet helt andra inköp än oss. Många gånger smusslade jag undan en och annan tioöring, för att köpa kola som man fick tjugo stycken för en tioöring. Fult av mig men ack så frestande. Jag var inte Guds bästa barn.

Mjöl, socker, havregryn, mannagryn och dylikt förvarades i utdragbara lådor i affärens ena långvägg. Fick alltid hålla koll på innehållet, innan mamma kokade, till exempelvis gröt, för att avlägsna råttskiten ur innehållet. Det var tydligen så att Hjalmar Brantings Regering inte ansåg att det inte behövdes någon hälsovårdsminister, som höll koll på sådana små bagateller. Lite skit rensar magen. Kaffet maldes i affären för hand. Minns så märkvärdigt det var, i mina ögon och öron när den började drivas med el. Cigaretter kunde man köpa styckervis, vilket det är förbud på idag. Förbudet kom till för att stoppa barnen, i första hand, att köpa cigg för några ören. Cigarettmärken såsom Broadway, Hudson och Boj, var vanligast, det senare var mammas märke, på notan stod det ofta fem eller åtta stycken.

Apropå kaffet, köpte mamma omalet kaffe. Jag glömmer aldrig morgnarna när mamma satte eld i vedspisen, ljudet av kaffekvarnen som mamma höll fast mellan knäna för att få i sig en kopp, för att vakna till, doften, värmen från spisen, inte heller att förglömma. I mitt inre upplever jag det än i dag.

Oftast fick jag gå till mejeriet innan jag gick till skolan. Mejeriet öppnade tidigt. Och att jag på så vis inte behövde bära varorna från affären och mejerivarorna samtidigt. Smör, två liter mjölk och ett mått grädde (två dl) var det vanliga. Ungefär tre km tur och retur blev min vandring, innan jag började promenaden till skolan. När skoldagen var slut, blev det oftast, inte varje dag, men nästan, fick jag gå till affären, som för övrigt låg ett hundra meter från mejeriet. Dessa ärenden var en plåga för mig, innan jag hade börjat skolan. Nu fanns det ingen ängslan att träffa mina jämnåriga även när skoldagen var slut. Mitt elände från Norrtäljes ungar, suddades ut mer och mer. Jag som alla andra, växte till

mig, blev lite starkare, så att jag kunde utföra dessa ärenden vid samma köptillfälle. Orkade bära, tänk så stark jag var! Sune, fyra år yngre, fick nog höra detta ofta av mig. Skönt att han inte förstod mitt skrävel, orerande, när inte mamma och pappa fanns i närheten. Rätt ofta fick han beskåda mina bicepsmuskler. Jag var stark och därför fick jag gå och handla. På så vis en stund över att träffa skolkompisarna, när skoldagen var slut. Jag påminde mig ofta, och fylldes av glädje, jag var ju en vanlig grabb bland alla andra.

Pappa

Pappa föddes 1910 i ett gruvortsamhälle som heter Herräng. Sedan många år är gruvdriften nedlagd. Hans pappa var anställd som maskinförare, och ansvarade för maskindriften i och ovanför mark, såsom linbanorna högt upp i luften som transporterade järnmalm och slig, till och från hyttan, där järnet framställdes. Farfar blev änkeman under Spanska Sjukan som florerade i Sverige 1917–1918. Pappa var då sju, år och en av sju barn i syskonskaran. Sex pojkar och en flicka. Han var nummer sex. Flickan nummer sju, således var hon yngst av dem. Hon avled för två år sedan. Hennes namn var Ingrid.

Mamma

Mamma föddes 1910 i Julita, som ligger i Sörmland. De var en syskonskara på 12 stycken. Sex pojkar och sex flickor, varav mamma var nummer fem. Mammans pappa och mamma ägde och drev en liten cirkus, under namnet Svea. Mamma föddes i april. Under vinterhalvåret, det året, hyrde de en bostad under Julita Gård.

Den årstid då det inte gick att utöva cirkusarbete, fick mor och morfar hjälp av de barn som var något sänär vuxna

att ägna dagarna åt underhållsarbete på allt som ingick och ingår i en cirkusuppsättning. Allt skulle vara i topptrim, tills det var dags att starta upp igen. Det gällde inte bara det materiella. Såväl människor som djur skulle vara fulltrimmade. Eventuellt nya artister skulle kontaktas och anställas. Barn som var skolpliktiga skulle ägna sig så mycket som möjligt åt skolarbete. Apropos skolgång kan det nämnas att äldsta barnet som hette Lisa, född någon gång i slutet på artonhundratalet, var analfabet. Åtminstone för hennes del var det nog så och så med skolgången, men jag kan nämna att hon lär ha varit en skicklig cirkusryttarinna

Lyckan kommer lyckan går

Jag älskade vår lilla stuga, med bergknallarna runt omkring. Vackra björkar och andra lövträd omringade den, och här och där växte små fina enbuskar. Jag fantiserade om att de rymt från en stor familj, tjugofem-trettio stycken som växte uppe på en kulle en bit från stugan. Två var mycket större än de övriga som var ganska små, men lite större än de som jag fantiserade om att de var på rymmen. I en sänka strax nedanför kullen fanns det ett berg, ganska högt och brett. På ena sidan fanns det ett flertal djupa skårar som jag tyckte liknade små diken som gick ända ner till marken. Med åren hade det bildats en damm av vattenflödet som kom från ett dike, som började en bra bit bortom och till höger om enbärsfamiljen. Där var det alltid blött, så pass mycket vatten, att det inte gick att gå i och runt den torr- skodd, inte ens med stövlar. Jag försökte, lurade Sune ock- så, att försöka, men med samma usla resultat varje gång. Inte nog att vi blev blöta ända upp till knäna, nej följden var också att jag fick en riktig omgång av mamma, ja kanske dubbelt upp om pappa var hemma. Inte hjälpte det, jag hade gett mig sjutton på att klara det med hjälp av de stora

grästuvor som fanns här och där i vattensamlingen. Den fylldes på av överflödet från en brunn, en fin källåder, enligt pappas utsago.

Pappa visste allt. Jag såg upp till honom, han var bäst. Vattnet smakade underbart, det minns jag. Det var i den brunnen som vi tog vårt hushållsvatten. Den låg omkring etthundrafemtio meter från vår stuga. När jag skulle hämta vatten där ifrån, orkade jag bära knappt halva hinken. Den blev lättare och lättare ju närmare hemmet jag kom på grund av att hinken stötte mot benet för vare steg jag tog, med den följd att det skvätte ut en skvätt, nu och då. Fick gå oftare i stället. Dammen var ganska stor. I dag när, jag har något så när begrepp om storleken, så tror jag att den var nästan ett hundrafemtio kvadratmeter. De djupaste ställena nådde mig upp till midjan. Vilken lekplats!? När man gick upp där ifrån, var benen fulla av blodiglar. Det hördes ett litet smackande ljud när vi plockade bort dem.

Av konservburkar formade jag till små skovelhjul, med hjälp av en plåtsax som jag lånade från pappas verktygsförråd. Monterade dessa på trädklykor som jag skar från småträd, som jag tryckte ner i vattenflödet. Det var härligt att se hur de snurrade i det rinnande vattnet.

Konservburkarna kunde användas till mycket i våra lekar. Bland annat satte jag tåspetsarna i var sin burk, fick Sune att göra likadant. Med dessa på fötterna sprang vi på bergshällarna, som fanns runt vår omgivning. Vi lekte att vi var hästar, ljudet av våra fötter lät som att det var hästar som sprang i full galopp. Billiga leksaker, men det roade oss.

Efter dessa lekar fick jag bassning av mina föräldrar, på grund av att våra skor blev förstörda från mitten av fötterna och fram till tårna, burkarna skar sönder dem, och att jag

som stor pojke, lurade min bror att göra detta. Givetvis fick jag mycket stryk. Ack ja, men jag tog sällan varning. Dessa lekar fortsatte trots att jag visste att jag skulle få obehag av mamma eller pappa.

Längtan efter de färgglada

Dagarna gick. Min skolgång funkade bra. Jag kände att jag hade det bra med mina nya kamrater. Men ska sanningen fram, så saknade jag dessa färgglada människor som fyllde vår vardag innan vi flyttade. Framför allt min mormor och morfar. För mig var de mycket glada och vänliga personer, kärleksfulla och goda på alla vis. Mina morbröder och mostrar och alla dessa människor, kände jag också längtan efter ibland, men den känslan förträngdes av att jag var övertygad om, att jag i och med denna förändring i vår vardag skulle slippa alla dessa glåpord, som kastades efter mig, bakom min rygg, eller i det vardagliga umgänget med mina kamrater.

Det gick snart upp för mig, mycket snart, att det blev mer och mer trassel mellan mamma och pappa. Mamma blev mer och mer arg och irriterad. Många gånger ruggigt hysterisk. Hon kastade prylar omkring sig, som oftast prickade oss som fanns i närheten. Omedvetet eller medvetet fick hon in fullträffar på pappa. Det var inte bara ett fönster som krossades. Det var som på de flesta hus på den tiden fönster, med så kallade innanfönster för att hålla kylan ute. Det såg ju fint ut med en vit vaddrulle på fönsterkarmarnas nedre del, oftast dekorerat med något grönt från naturen och det blev mycket arbete för pappa att fixa till en sådan fönsterkrossning. Skrapa kitt, avlägsna fönsterstift och krossat glas. Hoppa på cykeln, trampa i väg till en glasmästare för att inhandla de tillbehör som behövdes. Jag vet

inte hur långt det var för honom att åka, men jag minns att han hade handlat hem det som behövdes och låst in i ett av skåpen i sin lilla verkstad, till kommande behov. Det verkade som att mammas humör blev sämre för varje dag som gick efter flytten.

När jag blev äldre, började jag förstå att hon saknade det umgänge som hon var van vid, innan vi flyttade till vår nya ort. Det gick så långt att hon skrek rätt ut, kastade sig på golvet, slet sitt hår, rev sönder sina kläder, klöste sig själv i ansiktet och andra ställen. Sparkade och försökte göra illa pappa på alla vis. Pappa försökte hålla i henne, talade lugnande och försökte smeka henne så gott det gick. Vid ett par av dessa tillfällen skrek hon till mig att jag skulle ta spiskroken eller sopkvasten och slå gubbjävulen i huvudet. Jag kan än i dag uppleva och känna skräcken.

Pappa sa till mig ”Rune, gör ingenting som du kommer att ångra”, han grät och svetten rann nerför hans ansikte, andfådd av ansträngning. Det fanns inte en tvekan om, vilkens order jag skulle lyda. Kvasten och spiskroken fick vara kvar på sina platser. Under de arton år jag bodde hemma, såg jag aldrig pappa lägga hand på mamma. Men otaliga gånger såg jag honom gråta. Han försökte göra det så att vi barn inte skulle se. Han gick undan någonstans för sig själv. Oftast i vedboden eller i sin verkstad. Det var pappas idé att vi flyttade så småningom.

Dagar blir till veckor, tiden går

Jag trivdes i skolan, med mina kamrater. Tyckte det var tråkigt att det var oroligt hemma, men det lugnade ned sig mellan varven. Saknade pappa, hans arbete var sådant att han kunde vara borta flera dagar i sträck, ibland ett par veckor. Sådana perioder var mamma mer orolig och lättret-

lig än vanligt. Det var ju inte så konstigt. Ensam med Sune och mig. Långt till grannar och bebyggelse, mot det hon var van vid. Det största problemet var, med all säkerhet, längtan efter de personer som jag nämnt vid flera tillfällen.

Pappas yrke var kopparslageri. På den tiden fanns det mest kopparkärl i hem och storkök. Att laga kastruller och andra kökskärl kunde han förut. Självlärd. Lägga i nya bottnar, falsar, handtag, öron och andra detaljer, hade han gjort sedan lång tid tillbaka, men att kunna utöva detta yrke fullkomligt, saknades en detalj i dess utövande. Förtenningens ädla konst. På sina resor, som för det mesta företogs med cykel, träffade han en "zigenare" från Rumänien som var på tillfälligt besök i Sverige. Han var jungman på en större båt som låg vid kaj i Grisslehamn för av eller pålastning. Han lärde pappa att förtenna. Grundarbetets A och O. Tennkännedom, att skilja från äkta och sekunda vara. Saltsyrans funktion, släkt eller osläkt, vikten av att släcka rå syra. Med andra ord fick han lära sig att utföra ett grundligt förtenningsarbete som skulle hålla för all typ av matlagning. Framför allt att det inte skulle vara skadligt för människans hälsa. Pappa minns inte om det var 1938 eller -39, detta skedde. Två gånger till, som av en slump träffades de med något år emellan, i Gävle och Grisslehamn. På senare år talade pappa ofta om denna sjöman som villigt delade med sig av sitt yrkeskunnande.

Många år senare, jag tror det var på åttioalets början, bilade vi två runt i Roslagen för att se oss omkring. Han ville visa mig och berätta om gamla trakter och tider. Det blev några underbara timmar, massor av nostalgi som orsakade oss många tårar och skratt. Med stolthet visade han mig en liten smedja som han hyrt de gånger han var i Grisslehamn och arbetade. Det var i den smedjan "zigenaren" lärde pap-

pa denna konst. Det gick till på så vis att han hämtade kärll hos kunderna, hyrde en lokal som han utförde arbetet i, eller så kom de till honom för att få kokkärlden renoverade. Han berättade så stolt han var när han talade om för kunderna att han även utförde förtenning. På så sätt behövde de inte sända sina kärll till ett företag i Stockholm, för att få dem förtennade. Avlägsnande av gammalt tenn och slaggavlagringar måste göras med jämna mellanrum och därefter omförtenning och andra diverse reparationsarbeten.

Cykeln han hade, kan jag minnas, var stor och kraftig. Hade så kallade ballongdäck. Pakethållare fanns både fram och bak. Han hade förstärkt den på ett flertal ställen, det var tunga prylar den skulle stoppa för, när pappa for i väg till sitt arbete. Jag vill för upplysnings skull nämna några, för att ni skall förstå, att det ej var någon nöjestripp när han trampade iväg för att tjäna ihop de pengar som behövdes för livets nödtorft: Sprit och fotogenkök, små tuber med syra och acetylen med därtill hörande slangar och munstycken för att kunna utföra lödningsarbeten. Donverktyg för markeringar och utvidgningar olika typer av hammare, plåtsaxar med varierande böjningar. Syror av olika surhetsgrad. Fotogen och karbidlampor Minst två sorters tenn, för ut och invändigt bruk, brännvätskor och nitar. Putsmedel. Litet smidesstäd och skruvstycke. Handdriven borrar med olika storlekar av barrer. Koppar och järnplåt för tillverkning av öron och dylikt. Reservslang och däck och andra detaljer av hundratals slag.

Allt detta hade han med sig i två trälådor med massor av förvaringsfack som han tillverkat i en sinnrik konstruktion, för att lätt kunna nå och komma åt detaljer vid olika behov utan att behöva plocka med detaljer som han för tillfället ej skulle använda. En låda på främre pakethållaren, och en på den bakre.

Då som nu, kan jag inte fatta att du med din lätta kropp orkade ta dig fram med detta ekipage. Cykla i ur och skur, oftast många mil per dag. Därefter utföra det arbete som skulle inbringa lite pengar. Pappa, du vägde aldrig över sextiofem kilo, denna vikt bestod av benstomme och lång muskelmassa, detta kombinerat med en otrolig envishet gjorde att du klarade av sådant som de flesta gick bet på. Många gånger har jag undrat över vad cykeln, lådorna och allt det övriga tog vägen. Jag hade med stolthet velat visa upp allt detta för dina barnbarn, barnbarnsbarn och andra i min och Ing-Britts bekantskapskrets. Undanför undan försvann allt detta under årens lopp.

Efter många år inom detta yrke, gick pappa för sig själv och funderade på något annat sätt, att försörja sig och sin familj på. Han hade nämnt det lite flyktigt ibland till mamma. Det började forma sig i hans huvud, någon tid före vi flyttade från Norrtälje. Den största orsaken, till detta beslut var att, han ville att vi barn skulle få en annan uppväxt än det som erbjöds oss. Det första steget i hans planering, var att vi skulle flytta ifrån det livet. Pappa visste och kände på sig hur jag hade det i min vardag, och snacket bakom våra ryggar.

Omskolning

Att skola om sig, och samtidigt fortsätta med det yrke han hade, för försörjningens skull, måste ha varit en otrolig börda för honom. Omskolningsbidrag eller liknande, var ju inte ens ett litet frö i svenska vokabulären. Att kämpa på, var hans motto. Det började lossna på arbetsmarknaden, sämre betalt inom de flesta yrken, om han jämförde med vad han kunde tjäna på det arbete som han utövat i många år. Trots detta ville han se till att få en ändring i livet, för sig

och sin familj. Han räknade med att kunna ha sitt nuvarande yrke som en fritidssysselsättning. Med mammas hjälp, lyckades han genomföra det som han förutsatt sig.

Eländet börjar igen

Mamma var på ett strålande humör, som hon alltid var på mornarna. Gnlade och sjöng. Efter det att hon fått eld i spisen och malt kaffe till sina första koppar, fixat till frukost åt Sune och mig, väcktes jag oftast av orden "Upp lilla Rune du skall till skolan". Mjukt och stilla purrades jag. Ingen stress. Varmt vatten fanns färdigt i det gula handfatet som stod på en stol, med en handduk hängande på ryggstödet. Gröt och smörgås var den vanligaste frukosten, oftast korb på smörgåsarna. Allt gick lugnt och stilla till, om jag inte glömde bort att sitta rak i ryggen, om inte, röt hon till, tog fram ett kvastskafat som hon placerade bakom ryggen på mig på så vis, att mina överarmar i närheten av armbågsvecken fanns bakom den.

Men tyvärr, fortsättningen på denna dag, blev inte som mina dagar varit en längre tid. Det var någon som stod mitt emot kyrkmuren. På långt håll, tyckte jag känna igen honom, Sture! Ni kanske minns Sture som öppnade dörren så bryskt till skolsalen när vi förstaklassare satt så spända och nervösa för att lyssna på Fröken vid inskrivningen. Jag blev förvånad och glad. Kom han ända hit för att möta mig? Han bodde ju en kilometer förbi skolan, åt det andra hållet.

Jag hejade på honom på långt håll, han vinkade tillbaks, men sa inget. Jag skrek "Hej, hej!" en gång till. När jag kom fram till honom sa han "Nu vet jag vad ni är för folkslag som bor i torpet, som ägs av Kjell Modin." Kjell Modin var namnet på bonden som var ägare till en större gård, och ägde torpet som vi hyrde. "Endera är ni "zigenare" eller nå-

got annat "tattarsläkte", har anat att ni inte är som vanliga människor. Du är alltid så fint klädd i skolan och när man träffar på dig nere i samhället. Min mamma har undrat hur din mamma kunde vara så uppklädd och snofsig på skolinskrivningen. Ni är inte som vi andra, det är något skumt med er, det sa vi från allra första gången. Nu vet vi. Jävla skojarpack. Det säger mina föräldrar. Ni har inget att vara så malliga över, fy fan! Mamma och pappa blev övertygade i går eftermiddag när det knackade på dörren. Strax före, såg hon två personer på cyklar som åkte upp på gårdsplanen. De ville sälja pappersblommor och papperslöpare och annat som de tillverkat själva. Mamma köpte, hon tyckte att det såg bra ut. De frågade efter vägen, till den enes syster och svåger, Dagmar och Rudolf. Hon en före detta cirkusartist, han är kopperslagare."

När Sture fått ut sig det mesta om, hur hans föräldrar förklarat vägen till vårt hus, började vi vandringen till skolan. Jag minns att jag var alldeles förtvivlad och gråtfärdig. Rätt som det var sa han "I fortsättningen skall du ge mig en krona på måndagar och en på fredagar, annars kommer jag se till att du kommer att få ett helvete i fortsättningen. Smörj av mig och andra, som kanske är villiga att hjälpa till." Jag var arg och förtvivlad. Stammande försökte jag att protestera. Han hotade med att min bror och mamma skulle råka illa ut. Han visste att de var mycket ensamma hemma när pappa var på sitt arbete. Vad skulle jag få tag i pengar? Fanns ingen annan utväg än att nalla av pengar jag fick med mig när jag var och handlade.

Det kändes väldigt svårt. Hur skulle jag göra så att mamma och pappa inte skulle märka något?

Jag hade inte något större begrepp om pengar. Men jag begrep, att det var väldigt ont om dem. Jag smusslade undan

en slant ibland. Det fanns från ettöringar, tioöringar, femöringar och uppåt på den tiden. Nu och då försvann det någon av dessa minsta valörer, från mammas hushållskassa. När jag gick hem från skolan den dagen grunnade jag över vilka dessa människor var som frågat om oss och vägen till vårt torp. De hade ju inte kommit hem någon under gårdagen. När jag kom hem fick jag förklaringen. Det var en bror till mamma och en kvinna, som tydligen var hans sista kärlek. Innan vi flyttade var han hos oss, ja nästan jämt. Olika flickor för jämnan. Våldigt ofta smög han åt mig en slant och godis. Så skedde det även vid detta tillfälle, det var min lycka nu, när jag var tvungen att ordna två kronor i veckan till Sture. Måndag och lördagsmorgnar stod han vid vägen och inkasserade dessa pengar. Jag minns att mina skolkamrater inte var så kamratliga, som de varit förut. Men det fungerade i alla fall.

Vårt främmande hade rest ett tält i skogen en bit från oss, där de övernattat. De bodde där den tiden de var hos oss denna gång. De passade på att sälja sina varor runt omkring i bygden. Genom att uppge släktskapet med mina föräldrar gick det lättare att sälja. Mamma och pappa var mycket omtyckta i bygden. Det viste jag, och var mycket stolt över. De bjöds ofta hem till folk, ofta till olika festligheter, såsom födelsedagar, bröllop och liknande tillställningar. De älskade att sjunga och roa sina medmänniskor. Jag somnade sällan en kväll, utan att få höra dessa kära sångröster, när inte pappa var hemma sjöng mamma ensam, eller låg emellan oss och läste högt.

Det var inte första, eller sista gången, mina föräldrars namn utnyttjades på liknande sätt, innan vi flyttade dit vi nu bor, och en mångfald av år i framtiden. Det var bland annat detta, som fick pappa att tänka om. Det var ju inte lätt

för honom, mors bröder, hans svågrar och svägerskor, med annan släkt som fanns runt omkring. Jag vet att detta var upphov till många gräl mellan mamma och pappa. Han menade att, de som andra vuxna människor, trots att det var ont om arbetstillfällen, skulle försöka få fasta anställningar på något viss.

Jag blev mer och mer retad och pikad av ungarna, i skolan och andra tillfällen i min vardag. På något vis, när det gavs tillfälle, hittade jag på en otrolig massa sattyg. Inte vet jag, om det berodde på att jag på så vis ville visa för mig själv att jag tordes göra sådant som inte mina plågoandar inte torde göra. Jag var bäst, tuff. Det var inte så att jag utförde mitt bus när andra ungar var med, nej, jag gjorde det i min ensamhet, det blev någon form av trots. Som när bonden och hans dräng hade störat och förberett för krakning på en åker. Ett tungt och krävande arbete för dem att spetta och störa en hel åker. På dessa störar, skulle de resa och trä på sädesband som självbindaren hade kastat ut, kors och tvärs över hela åkern. Det var nog inte så roligt för dem, när de kom ut för att kraka säden och upptäckte att det inte fanns en ända stör kvar på gårdet. Det var jag, en liten pojkvasker på åtta år, som hade avlägsnat dessa störar och kastat dem i diket runt åkern. Jag vill minnas att det tog en bra stund och mycken kraft att utföra detta, störrarna kunde sitta ganska hårt i marken, men envis som jag var gav jag mig inte förrän hela åkern var tom från stör.

Kjell Modin förstod ganska snart vem det var som gjort detta. Han var lugn och saktmodig som person. Lugnt och stilla undrade han med mamma om hon kände till, om det var jag som var orsak, till att störrarna hamnat i diket. Jag hade aldrig svårt för att erkänna mina hyss. Efter erkännandet och ett löfte till bonden att aldrig göra om detta, frågade han

mig om jag var villig att hjälpa honom att plocka fram dessa störrar från diket, jag mins att det var tungt arbete, men var väldigt glad över att det slutade så väl.

Inom mig snurrade tankarna om vad som väntade mig när jag kom hem till mamma. Mycket riktigt, det blev smörj, mycket smörj, ja, misshandel. Då fick jag smaka på slag och hugg med spiskrok, vedträn och mattpiskare. Liknande hade jag genomgått tidigare, trots att jag inte gjort så grovt bus som nu. Mamma kunde brusa upp i tid och otid. När hon förhörde mig på läxorna, kunde det vara väldigt ömmande för mitt huvud och andra kroppsdelar. Vid minsta fel under hennes förhör fick jag känna på hur hårt material det var i spiskroken eller vedträn.

Då var det bättre med flugsmällare som pappa tillverkade av myggnät. Han tyckte nog att det blev för dyrt att köpa. Jag tror inte att han kände till att de användes som hjälpverktyg i uppfostrings och inlärningspedagogiken. I hans sätt att aga mig ingick det att jag fick hämta en riskvast av något slag, som han slog med på baksidan av kroppen, utanpå kläderna. Vad jag kan minnas så tappade han humöret totalt vid ett tillfälle. Jag var ungefär tolv år. Jag hade fått ett par skidor av en kusin, som han hade tillverkat i slöjden. Jag var så lycklig. Han hade köpt och monterat på skobindningar som kallades för råttfällor, en ny typ av bindning som kommit ut på marknaden.

Nu kommer jag fram till orsaken till att pappa tappade kontrollen över sitt handlande när han skulle aga mig. Jag hade inga stavar. Efter flera försök att få tag i något i skogen, som skulle kunna fungera som stavar, men inget av dessa tyckte jag var bra. I mitt letande, klev jag upp på en yttervind ovanför vedboden. När jag gick där och sparkade i ett lager av spån och barkbitar, som var minst en decimeter

tjockt, hittade jag ett par längder av bambu, de skulle passa mig perfekt. Dessa bambulängder var orsaken. Det visade sig att dessa bambulängder tillhörde en person som hette Lindh. Det var hans metspö. Jag borde väl ha begripit, att det inte var något skräp som låg där under spånen. Med all säkerhet hade det inte använts på långa tider.

Idag har jag full förståelse för att Lindh berättade för pappa att hans metspö förvandlats till ett par skidstavar. Pappa var hemma på permis från beredskapen som han gjorde i Storlien som gränsvakt. Han hade varit inlagd på Östersunds sjukhus på grund av benbrott som han fick i en utförsbacke i fjällvärlden. Nu gick han med käppar. En av dessa, fick med hans hjälp dansa polka på min kropp. Det var nog inte bara polka. Snoarytmen var med all säkerhet med i denna smärtsamma omgång, som pågick en bra stund. Mina ben, från fötterna och uppåt blev uppsvullna och hade alla regnbågens färger, likaså rygg och ryggslut. Det tog minst två dagar innan jag kunde stå upp. Fyra eller fem dagar innan jag kunde gå till skolan. Jag hade aldrig haft så djävulskt ont förut. Hade nog aldrig känt ett så hemskt hat någon gång, riktat till pappa. Jag minns att jag tänkte, vänta du gubbe. När jag blir stor så skall du få igen för vad du gjort. Men tydligen blev jag aldrig stor, för han har än i dag inte fått igen för detta. Min bortavaro från skolan skyllde jag på att jag ramlat av från en häst när jag red. Alla i bygden kände till mina vilda ritter på bondkamparna. Givetvis red jag barbacka, mest stående. Fram eller baklänges. Ofta med två hästar då jag kunde ha en fot på hästen eller hästarnas rygg, eller hoppa från den ena till den andra.

Jag fick rida så mycket jag ville, med Godsägarens goda minne och förtjusning. Han var smålänning, och hette

Dicker. Det sägs att smålänningar är snåla, men icke i det här fallet. Det ryktades om att när han var på auktioner och bjöd på utrop som kostade många tusen, så kunde han höja budgivningen med tjugo eller tjugofem öre. Nu vill jag återvända i min skrift, till tiden omkring, där jag plockade bort alla störrar från åkern. Bonden och jag kom i fortsättningen bra överens, minst lika bra som före mitt tilltag med hans störrar. Han var minst lika vänlig mot mig som Valter, Ing-Britts bror, min svåger. Han var otroligt tålmodig, men jag fortsatte med mina hyss på alla möjliga vis. Inte mot honom, men det fanns ju andra personer i min närhet, att reta och pröva tålmodet på.

Trots att jag var rädd att stöta mig med mamma, för hennes hårdhänta sätt att aga, kunde jag inte låta bli att plocka sönder hennes så kallade mormorsklocka, en sådan som damerna hade hängande runt halsen i en kedja. Jag hade länge funderat över hur den såg ut inuti. Den låg på en hylla i ett köksskåp, när inte mamma hade den på sig. Att öppna den var ganska enkelt, men montera ihop den till ursprungligt skick var rent omöjligt. Blev snopen att det fanns så mycket hjul och andra småprylar inuti. Nu kände jag verklig oro och ångest hur detta skulle sluta. När jag blev lite äldre, och började lösa korsord fick jag lära mig att ett av hjulen, med en mycket tunn fjäder omkring, kallades oro. Jag placerade dessa småprylar löst i boetten, lade ett lock av boetten ovanpå. Livrädd, för vad som skulle komma, när mamma skulle använda klockan. Det blev ett liv utan like. Stryk efter noter, mammas noter. Jag glömde det, gjorde om det, med en ny klocka som hon fick av min morfar, sin pappa. Det var kanske så, att jag trodde att jag hade en viss erfarenhet efter monteringen av den förra? Ack nej, det slutade på samma sätt som förra gången, med både klock-

an, och smärtan i min kropp. Om jag inte missminner mig så, var det ungefär i det draget jag slutade med liknande tilltag. Men mammas stil att aga, fortsatte i tid och otid, jag kunde inte förstå detta, hon var ju så snäll och omtänksam, men ajabaja de gånger hon blev arg. Men det gick fort över, tack och lov, för det mesta var mamma god, glad och öm, hade lätt till skratt, varma kramar och pussar.

Hitler och Jesus

Jag bar på en ständig rädsla för Hitler och kriget i världen. Det satt kvar från den gången i Norrtälje, när ungarna skrek för att skrämma oss mindre att Hitler var på väg. Inte visste jag då att det var vårt flygvapen som hade flygövningar. Som jag nämnt förut var det då min stamning började. På min väg från skolan passerade jag kyrkan på vänster hand. Vid ett av dessa tillfällen fick jag på långt håll se och höra en massa militärer som var på väg åt mitt håll. Full av fasa och skräck sprang jag och gömde mig intill kyrkmuren, och ett litet träd som växte där. Strax var de framme vid och passerade ett litet vägskäp. Nu var de mitt emot mig, kunde tydligt se deras vapen. Rädslan försvann nästan helt, när jag hörde att de pratade svenska och jag tordes fortsätta min vandring till skolan.

Vid vägskäpet jag nämnde nyss har jag ett minne av en man som hejdade mig och frågade "Har du hört talas om Jesus?" "Vad jag kan minnas, så tror jag att han fick ett nekande svar. Han höll en liten minipredikan för mig, och avslutade med att sjunga den gamla läsarmelodin "Jesus älskar alla barnen". Ett härligt minne, som förblev ett minne en längre tid. Det tog en fastare form när jag träffade Ing-Britt år 1950. Vi två, och andra ungdomar gick ofta och lyssnade på evangeliet i olika frikyrkolokaler i Vendels Kommun. Lite

av det som sades fastnade tydligt i mitt hjärta. Andra utbud för oss var det ganska ont om, framför allt vintertid. En härlig tid att tänka tillbaka på. Vi talar ofta om den tiden nu, mer än femtio år senare.

En lugnare tillvaro

Min dröm om att vi skulle få en lugnare tillvaro, den sprack. Längre fram i tiden, fick jag veta att det hade varit min pappas förhoppning också. Än den ena, än den andra dök upp hos oss i vår lilla stuga. En otrolig blandning att se och höra på, olika språk, nationaliteter, och yrkesutövare. Mamma levde upp igen. Det blev en annan glädje i stugan. Men jag hörde att hon sa till pappa att det skulle räcka med hennes mamma och pappa. Inte blev det lättare för mig i skolan och för övrigt i vardagen på grund av alla dessa personligheter som kom och gick.

En liten bit in på vår skogsväg fanns det en liten fin skogsglänta där de reste sina tält. En del bodde de i, andra användes som förvaringsutrymmen för alla dessa prylar som ingår i en tivoliuppsättning. För att nämna något i högen fanns det karusell, bilbana, och dansbana, nedmonterade stånd av alla de slag och mycket, mycket mer. Nu fick folk återigen något att skvallra om. Jag fick mina pikar titt som tätt, både i skolan och i samhället för övrigt.

Trots att besökarna hade tält som de i vanliga fall bodde och åt i så var det mamma som stod för matlagningen, utom de gånger mormor var hos oss. Det blev väldigt trångt runt matbordet i det lilla köket. Vad jag kan minnas och i den åldern förstå, av lösryckta ord och blickar mellan mamma och pappa, så var det sällan eller aldrig någon som bidrog ekonomiskt. Jag kan än idag minnas hur trött och arg pappa var. Pengarna räckte inte till att mätta så många munnar.

Mamma var utåt glad och lycklig över att kunna härbärgera så mycket folk. Att visa att hon hade det bäst av syskon och all övrig släkt. Hennes man var duktig, och skicklig inom sitt yrke. Med den tidens mått var hans inkomst mycket bra. Mamma visade gärna upp för sina syskon och deras bekantskapskrets att vi hade fått det bra. Hon fanns alltid där med öppna armar. Hennes hem var alltid öppet, hon var lycklig och stolt över sin tillvaro. Orsaken till detta var nog att mamma gift sig med min pappa, som hade ett yrke och skaffat sig och oss en fast punkt i livet. Över detta var mamma lycklig och glad

Mamma var som sagt utåt glad, men jag vet att jag kom på henne flera gånger med att hon grät och beklagade sig för pappa. Hon var genomtrött. Pappa försökte gång på gång att övertala henne om att hon var tvungen att säga ifrån till sina syskon, att det inte kunde fortsätta på det här viset. Men det skedde aldrig. Det var en konstig syskonkärlek. Dom kritiserade aldrig varandra, öga mot öga. Däremot skälldes och klagades det på den ena eller den andra när inte det syskonet var närvarande. Var det av feighet eller falskhet? Inte vet jag, men det fortsatte på det viset hela livet och detta förföljde mig många år framåt. Jag var ständigt misstänksam mot Ing-Britts syskon, trodde att hon och de pratade illa om mig när inte jag var i närheten. Denna misstänksamhet kunde jag sen gräva ner och glömma, det kändes och känns skönt.

Cirkus Svea

Det är kanske på sin plats att jag kommer med en förklaring, vad det gäller tälten och tivoliptylarna i skogsgläntan en bit in på vår väg? Cirkus Svea fick läggas i konkurs omkring 1915. Orsaken var den att morfar skrev på en bor-

gensförbindelse till en av sina bröder som drev ett företag i Norge. Han behövde få in kontanter för att kunna driva rörelsen vidare. Jag vet mycket lite om hur det gick till. Han misskötte i alla fall det lån han fått i en bank. Med den följd att morfar, som då vart betalningsansvarig, fick stå för hela kalaset. För att kunna betala denna skuld blev dom tvingade att sälja ut cirkusen i etapper, ända till dom förstod att det inte lönade sig att resa omkring med ett minimerat företag. Det var en väldigt svår tid för morfar, mormor, och alla barn. Morfar blev mycket arg och förtvivlad. Han blev så hatisk på brodern att han åkte till brodern i Norge och gav honom en rejäl omgång stryk. Inte nog med detta, han satte fast broderns huvud i ett skruvståd som fanns i broderns verkstad, tog en rasp och skavde bort allt hår ända in till svålen. Det kan man kalla hat och ilska. För detta fick morfar sitta sex månader på Långholmen.

På något sätt, när de sålt det mesta av cirkusen, fick de pengar över att köpa ett litet minitorp i gruvsamhället Heräng. Det var byggt i en skogsglänta med många aspar omkring sej. Dom kallade det för Asphagen, och så heter det än idag. Efter mormor och morfars död köptes stället av ett stockholmspar. Av cirkusen sparade dom en liten ponny. Hur länge minns jag inte, men jag som två till fyraåring fick klappa och kela med denna lilla krabat. Men en dag när vi besökte de var den borta. Hundar av olika raser, såsom pudlar och schäfrar hade de kvar i otaliga år, avkomlingar efter cirkushundarna. Uppe på deras vind stod en stor kofert, den var jag väldigt nyfiken på, men den var låst. Den innehöll alla morfars trolleritillbehör, också den kvar från cirkustiden. Han har trollat för mig många, många gånger, viken lycka det var.

Jag är fortfarande stolt över att mina morföräldrar var cir-

kusartister och kunde driva ett sådant företag. Det var nog inte lätt på den tiden, att fara land och rike omkring med alla pryglar som tillhör en cirkus. Förutom allt material, så hade de ett antal hästar, hundar, grisar och höns och andra fåglar som tillhörde artistgruppen. Stormasten till huvudtältet var tolv meter lång, man kan säga att det var högt till tak. Alla som vart inne i ett cirkustält vet ju att det går åt många master med tillbehör för att bära upp en sådan lokal. Det var ett tungt och svårt arbete, som alla fick hjälpa till med. Ja alla, från cirkusdirektören, som var min morfar till cirkusens kokerska och allt i allo, min mormor. Mormor födde så småningom elva barn. Fem eller sex av de äldsta var artister.

Ibland anställdes det kunniga artister från Tyskland, Ryssland och Norge, även Sverige. Jag har träffat många av dem och deras ättlingar. Det är de och andra som jag nämner i min berättelse som ”främmande människor och olika nationaliteter”. Som sagt var jag mycket stolt över deras yrkesutövande, men det var svårt för samtidigt var det ju orsaken till alla tråkningar jag fått genomlida.

2008-01-28 hade pappa hunnit så här långt. /Sonny

Lär dig böndernas
kunskap i skolan
och
slå dem sen på
fingrarna med den.

Hjärta [Sofia] Kihlströmsson

L. Holmlund

Hämnden är ljuv sa bonden och sparkade grannens gris

Jag satt ute i solen med en väninna för ett tag sedan. Hon hade träffat några tiggare på stan och ojade sig över hur mycket fattigt folk det finns i vår värld. Vi tyckte det var synd om dem. Då la sig en 90-årig gubbe i samtalet.

“Förr hade vi tattarna” sa han. ”De knackade dörr, och de var så förslagna så de såg alltid till att komma vid middags-tid, när de visste att det fanns mat. Och ni förstår, de skickade alltid fram barnen för att de visste att det är svårare att motstå ett par hungriga barnaögon.”

Han skrockade lite och fortsatte berätta ur minnet om be-
drägligt beteende hos människor utan pengar. Han berättade om när han var bonde och skulle odla korn. Allt var slutsålt, men efter mycket letande fick han tag på en gubbe som hade. Han åkte upp till gården, där han skulle köpa korn av ”tattaren”. Gården låg på Tuvan och där bodde min mamma och pappa. Sammanbitet inser jag att det är min far han pratar om.

Gubben fortsatte sin berättelse: det begärda priset var mycket lägre än det pris han hört tidigare och han bestämde sig för att påpeka det eftersom det ändå skulle komma fram.

“Du tar för lite betalt för kornet!”

“Nu har jag sagt det här priset, så då är det du ska betala.”

Gubben berättade hur han snabbade sig att ta fram börsen innan ”tattaren” ångrade sig. När de lastade kornet hade gubben frågat pappa om oss barn, och han hade svarat “Dem har jag uppfostrat att arbeta hårt, de ska inte behöva leva som jag har gjort.”

Jag reste mig bara och gick, jag orkade inte höra mer. Jag orkade inte tänka på att gubben bredvid mig förmodligen sett mig, som barn, stå kall och uthungrad utanför ytterdörren med mamma och tänkt att jag var förslagen som kom mitt i middagen. Och jag orkade inte höra att min pappa tyckte att hans liv var så hemskt att han inte önskade någon av oss barn ett likadant jobb. Nu satt vi här, 70 år senare, och han skrockade och kallade oss "tattare".

Min mamma bodde i Svallet utanför Umeå innan hon och pappa gifte sig. Hon var en fattig, stolt, konstnärlig och praktisk kvinna. Hon hette Teolinda, Adolfinna, Leontina. Det var vanligt både bland resande och västerbottningar i fattigdom att ge barnen riktigt tjusiga namn, eftersom ibland var det enda vackra man hade råd att ge dem.

Mina föräldrar träffades första gången hemma hos mammas föräldrar. Min far som då var 22 år fick frågan om det inte var dags att gifta sig. Han pekade på mamma, som var två år, sedan sa han kort:

"Jag ska vänta tills hon har vuxit upp."

Och det gjorde han. De gifte sig när mamma fyllt 20 år. "Tattar-Svallet" kallades gården ibland folk, och fortfarande kan jag höra berättelser från bonn-kärringar som berättar att man inte vågade gå förbi där själv om kvällarna. Jag tror inte att vi som var från Svallet var värre än andra människor runt omkring. Men det är klart. Många av oss var oerhört trötta på trakasserier, anmälningar, förtal, och den rasism vi dagligen utsattes för, så det blev väl en del konflikter.

Min uppväxt

När jag växte upp bodde vi i Gravmark på 37 kvadrat. Två vuxna och fem barn, Det fanns två rum, men det ena var

en oisolerad hall och gick bara att vara i på sommaren. Där hängde våra vinterkläder. En halvtimme innan vi skulle till skolan tog vi in dem i värmen så de skulle tina.

Det rummet var vårt kök och där stod vedspisen i mitten med en stor kåpa ovanför. Mamma och pappa hade en säng med en vagga bredvid, och jag och mina syskon delade på tre soffor när vi sov. Vi hade också ett litet bord och fyra stolar. Efter väggarna vid sofforna stod det kassar med våra kläder. Där växte jag upp. Det var fattigt, och vissa dagar somnade vi med hungern som rev oss i magen som en arg råtta. Jag brukade ge av min mat till mina yngre syskon. Som följd av skörbjuggen jag fick under min uppväxt gick jag in i vuxenlivet utan tänder.

Ibland hade vi inte ens så vi kunde elda, fast vi plockade pinnar och kottar hela året under de varmare årstiderna. När det var riktigt kallt bäddade mamma ner oss i sam- ma kökssoffa och sen la hon sin lilla kropp tvärs över våra stelfrusna fötter för att tina dem med sin kroppsvärme. Vi saknade mycket, men aldrig kärlek. Varje kväll var det ordning och reda när vi la oss. Det sista vi gjorde var att läsa en godnattbön tillsammans.

”Det gick en ängel kring vårt hus
med tre förgyllda ljus
Han bar en bok uti sin hand
så somnar vi i Jesu namn”

När vi somnat brukade mamma gå upp igen. På vintrarna satt hon och täljde. Hon hittade träbitar och annat som hon täljde dockor av och sen tog hon små tygbitar som blivit över och gjorde kläder. Oftast gjorde hon dockor som liknade de samer som övernattade hos oss ibland på vintrarna när de var på genomresa. Dockorna sålde hon sen till människor som hade råd att köpa saker till sina barn. Dockorna hade

ofta små snidade kåsor i bältet, och ibland en kniv eller skidor och stavar. Tänk att hon gjorde så sinnrika och detaljerade små människor, av ingenting. Hon var aldrig stilla.

Vintern 1934 föddes Siv Dagmar i Gravmark. Det hade varit ett ovanligt hårt år, och mammas kropp hade inte fått i sig den näring som det nya lilla livet som växte i henne behövde. Siv Dagmar hade fantastiska stora svarta lockar över hela det lilla huvudet. Men hon hade inget underhudsfett. Det var nästan som om hon saknade hud. Hon var nästan genomskinlig, och vi såg inälvorna på henne. Barnmorskan suckade över armodet och satte på Siv Dagmar en vaddväst som hon noggrant sydde ihop, för att inte flickebarnet skulle frysa ihjäl.

Efter tre veckor kom hon tillbaka för att se hur det gick. Hon klippte upp vaddvästen, men Siv Dagmars tunna hud hade vuxit fast i den varma västen, så när västen gick upp så följde hennes hud med, och hon rann ut över det lilla köksbordet inför oss andra barn.

Mor knäppte händerna och tackade Gud för att han tog hem henne igen, så lilla Siv Dagmar slapp lida mer. Vi klädde på henne och fick lägga henne i kallhallen, där hon låg i tre veckor innan hon kom i jorden.

Trots att Siv Dagmar lidit och dött kom våren även detta år. På något sätt återvänder alltid livet hur osannolikt det än verkar. Vi gick till skolan och varje dag plockade vi kottar och pinnar efter vägen och i skogen för att klara vintern. Kottar värmer bara en kort stund, så det krävs väldigt många för att få upp värme, men det var bättre än ingenting, och det var vad vi hade. Vi plockade också av skogens alla bär som vi sparade till vintern för att hålla hungern och bristsjukdomarna på avstånd.

Branden

Mamma ägde en liten hacka som hon hackade i jorden med. Hon sa att hon gjorde ett litet hackeland. I hackelandet satte hon de potatisar hon fick tag på. Oftast fick hon lite av bönder som hade för mycket och fått några över. Och när hon samlat från tillräckligt många kunde hon få ihop potatis så vi klarade hela vintern.

Vi var alltid fattiga och hungriga. Jag såg ett kort som var taget när jag gick i andra klass, och jag såg ut som barnen jag sett på bilder från koncentrationsläger. Bara ett skelett med hud på. Tänk att det fick vara så i Sverige, att barn fick svälta så de blev sjuka och ibland dog. Mamma ammade tills nästa barn kom. Hon måste varit gjord av ett särskilt virke som klarade det i så många år. Inte ens maten hon åt fick hon ha själv, den blev till mjölk till den yngsta i systerkåren.

Varje liten händelse kan få stora konsekvenser för den som inget har. En dag när vi barn promenerat den långa vägen från skolan hade det hänt en olycka. Året var 1938, och jag hade precis fyllt åtta år. Pappa hade kört till kvarnen för att mala, när en fågel flög upp från väggkanten och skrämde hästen som började skena. När pappa fick stopp på den hade han fått nåt skräp i ögat som han inte fick bort. Men eftersom han var tvungen att mala hade han inte tid att vända. Han malde kornet och gnuggade sig i ögat. När han kom hem gick han och la sig och skrek rakt ut. När mamma fick iväg honom till doktorn i Umeå hade ögat blivit så inflammerat att de var tvungna att ta bort det. När han kom hem fick han lägga sig att vila. En kväll hörde mamma något och sa att hon trodde att det kom ungdomar. Men det kom inget. Ljudet vi hörde var en eld som var lös uppe på vinden. Vi fick rusa ut ur huset i det lilla vi hade på oss.

Pappa kom sist, sjuk, febrig och eländig. När han kommit ut fick han för sig att jag var kvar inne, så han rusade mot eldhavet för att ta sig in och få ut mig. Jag var tvungen att rusa efter och fick ta tag i honom hårt för att han skulle se mig och förstå att jag var ute.

Vi ägde inte mycket innan branden och det vi hade var nu borta. Inget hus, inga möbler, inga kläder. Tänk att det ändå gick att lugga en flintskallig. Men vi hade tur också, för vi hade en snäll granne som hade ett tvåvåningshus. Nedervåningen var för kall för dem att bo i under vintern, så där fick vi bo. Mamma bar in halm som hon la på golvet för att göra sängar åt oss, och sen började hon samla in pinnar och annat så vi skulle kunna elda. Golvet var kallt, men halmen isolerade bra. Halm duger gott att sova på. Dög det åt Jesusbarnet dög det väl åt oss också? Men Jesusbarnet föddes i ett varmare land, så lillebror Lasse fick sova i en vaggasom vi hängde från taket för att slippa det iskalla golvet. Några bybor tyckte lite synd om oss, och samlade ihop en säck med kläder vi skulle få. Pappa blev arg och kastade ut dem.

“Försvinn med era nådegåvor!” vrålade han efter dem. Och fort försvann de!

De hade inte varit snälla mot oss innan, så då tyckte han inte att de behövde vara det nu heller. Vänlighet som bara erbjuds för att man själv ska få känna sig som en god människa är inget att ha, och han förstod att de skulle se det som att vi var skyldiga dem något om vi tog emot deras gamla paltor.

Pappa åkte in till stan och fick någon sorts försäkring som hette brandstod. Han köpte mat och kläder för alltihop. Han fick det att räcka till kläder åt oss allihop så vi kunde gå till

skolan. Men skor räckte det inte till. Så de skor vi hade fick vi turas om att ha. Den som blev utan fick stanna hemma. Vi flyttade så småningom från det kalla huset till Bjurse- le. Och där blev mobbingen vardag. Alla ville skrika fula saker åt de fattiga "tattarungarna" som inte ens hade råd med skor. Men det konstiga är att vi mitt i allt detta elände ändå var lyckliga. Jag har haft en lycklig barndom. Tänk att man kan klara sig utan så mycket av det som egentligen är livsnödvändigt, bara man är älskad och respekterad av sin familj. Det är väl ändå förunderligt. Vi såg hur mamma alltid brydde sig om oss, och hon fanns alltid där för oss. Hon gjorde alltid sitt yttersta för att vi skulle ha det bra. Det är en sån trygghet att ha någon som så tveklöst alltid står på ens sida. Det är nog därför jag blivit en så trygg människa i vuxen ålder.

Skolan

I skolan blev jag mobbad. Enda skälet att jag klarade mig något sånär är att jag alltid varit fysiskt stark. Jag tycker egentligen inte om att prata om det. Svåra upplevelser blir svåra minnen, och jag brukar försöka tänka på sånt som gör mig glad. Men jag minns särskilt några händelser. De andra ungarna hade en sån där hemlig klubb, och bland dem fanns en flicka som hette Maj. Jag hade ofta ett enormt tålamod, men Maj gick alltid för långt och ibland bar det alldeles iväg med hennes elaka påhitt. Hon tjuvslog mig med en kvast en gång när jag gick förbi, med då du, då hade jag banne mig fått nog. Jag tog fast henne, och tog av henne kvasten, och sen fick hon stryk så hon teg. "En smäll och skjortan står tom" beskrev en av mina bröder en gång min taktik när jag slogs.

En annan gång hade jag varit med cykeln och handlat mat,

när klubben var ute och spelade fotboll. Jag hade cykeln full med matkassar och Maj kastade bollen allt vad hon orkade rakt på mig. Jag stöp i backen och maten åkte ut över hela vägen. Jag varken sa eller gjorde nåt. Jag plockade bara ihop matvarorna och cyklade hem. För mor ljög jag ihop en berättelse om hur jag ramlat med cykeln. Men jag glömde inte och det var för alla såna elakheter jag ibland tappade tålmodet, och då åkte elakingarna på stryk. Jag levde på min fysiska styrka hela uppväxten. Ibland sa de andra ungarna att de skulle leka doktor. Då fick jag alltid slåss. För leken gick ut på att jag skulle vara patient. De höll fast mig och försökte gräva in fingrarna i underlivet på mig. De sa att de skulle kolla om jag var oskuld. Men jag klarade mig från våldtakterna varje gång för att jag var så stark och slogs. De hade aldrig någon riktig chans. Men visst var det förnedrande att de ens försökte. Att de ens kom på tanken.

Trots att skoltiden var full av mobbing och bråk och att jag missade så mycket när det var för kallt att gå dit, eller när jag saknade skor, så trivdes jag i skolan och det gick bra för mig. Min lärarinna ville att jag skulle få möjligheten att studera vidare, eftersom jag hade ett sånt läshuvud. Det ville jag också, jag älskade att studera. Men vi hade inte möjligheten att kosta på det. Jag behövde börja tjäna pengar, inte kosta pengar. Så efter jag gick ut sjätte klass började jag jobba i stället. Och jag var bra på det också. Tänk att jag var så stark, trots att jag var så undernärd.

Många år senare så gjorde jag det ändå. Skolsystemet såg lite annorlunda ut då, det var inte lika krångligt med allting som det är nu för tiden, med olika poäng, behörigheter och skalor. Så när jag hade fyllt 50 år, med en sex-årig grund-

skola i botten, så började jag läsa psykologi på universitetet. Jag hade ingen direkt plan med det, men jag tyckte att det var fruktansvärt roligt. Jag blev lite beläst. Det tar sig, sa mordbrännaren, och fläktade med hatten. Jag har fått frågan om hur jag vågade. Men jag var aldrig rädd för att det skulle vara för svårt. Jag har träffat så många dumskallar som varit oerhört belästa, och jag trodde inte för ett ögonblick att jag skulle vara sämre än dem.

Konfirmationsläsningen

En annan av ungarna som var elaka i skolan hamnade i samma grupp som mig på konfirmationsläsningen. Han var en högfärdig typ som aldrig missade ett tillfälle att komma med pikar och gliringar. Märkvärdiga Jonas Olofsson. När föräldrarna kom och vi barn skulle berätta om första veckan hade vi alla fått varsin sak att berätta om. Men den här pojken, han blev så nervös, så allt han fick ur sig var

“På torsdag finge vi ärtsuppan...”

Sen drog han efter andan och blev tyst. Och sen kom det igen, fast mycket högre.

“På torsdag finge vi ärtsuppan!”

Ny tystnad. Sen kom det en tredje gång, och nu skrek han
“PÅ TORSDAG FINGE VI ÄRTSUPPAN!!”

Sen rusade han ut, och vi andra hade oerhört svårt att inte skratta rakt ut, trots stundens allvar.

Jag träffade honom på ICA många år senare. Jag såg honom en stund innan han fick syn på mig, och jag funderade på om jag skulle gå fram och hälsa. Vi var ju ändå vuxna nu. Men sen fick han syn på mig, kom genast det där giftiga hånflinet fram. Och då for fan i mig. Jag gästade så det dånade i hela butiken:

“PÅ TOOOORSDAG FINGE VI ÄRTSUPPAN!!” vrålade jag för full hals, och sen skrattade jag så jag knappt fick luft.

Och han fick återigen rusa därifrån, högröd i ansiktet. Jojo. Hämnden är ljuv sa bonden och sparkade grannens gris. Det kanske inte var så snällt. Men det var fruktansvärt roligt. Vad de andra kunderna i det lilla samhället tänkte om mitt plötsliga utbrott ägnade jag inte en tanke.

Julafton och lössen

På julaftonen fick vi ibland någon av mammas snickrade små samer, och mina har jag gett bort till barn och barnbarn. Ibland gjorde hon större samer, och en var så stor att vi kunde dra runt den på en kälke. Mamma gjorde ock- så ljusstakar och änglar. Änglarna gjorde hon av materiel de slängde på dockfabriken. Hon lagade och pusslade ihop dessa änglar. En del sålde hon, och en del blev till julklappar. Samerna fortsatte hon tillverka även sedan hon blivit gammal. För ros skull. Hon trivdes alltid med att tillverka saker och kunde göra de mest märkvärdiga saker av ingenting. I en annan verklighet än vår tror jag att hon hade blivit konstnär. Men även om hon var väldigt estetiskt lagd och var noga med att det skulle vara fint fanns det vissa regler som inte fick tummas på. Vi fick aldrig ta in ljung till exempel, för hon sa att det alltid kom skit efter det.

Det fanns andra saker hon inte heller ville ha in. När jag var nio år kom det en karl med häst och vagn. På ett vagnshjul satt en gravid kvinna och fem barn. De bad om husrum, och stannade någon vecka, och jag förstod att de inte gick i skolan trots att äldsta flickan var elva år. Men nu var det sommarlov, och det var roligt med besök. De bodde med oss i huset. Mamma tog oss åt sidan och sa att vi inte fick vara i närheten av de andra barnen, eftersom de var fulla av löss.

Mamma sa att om vi gick till skolan med löss så skulle hon förlora oss. Vi hade alltid myndigheternas ögon på oss, och folk var aldrig sena att försöka sätta dit oss för saker. Mina föräldrar ställde oerhört hårda krav på oss. Hela och rena, artiga och arbetsamma. Så nu skulle vi bo 14 personer i det lilla huset, och vi fick inte komma nära 7 av dem. Det var ingen lätt uppgift, och jag tyckte så synd om dem så jag bestämde mig för att ta saken i egna händer.

När mamma kom bakom ladan hade jag värmt vatten, och smetat de andra barnen fulla med såpa. Hon log lite och lät mig hållas med mina husmoderliga bestyr. För att lös- sen inte skulle komma tillbaka så klippte jag dessutom alla barnen kort med vår stora sax också. Jag var en nioårig helt oerfaren frisör och det var en för bedrövlig syn. De såg helt enkelt ut som om de hörde hemma på mentalsjukhus. Delvis nästan flintskalliga med testar som stack ut här och var. Hack i hack. Men de var så glada att bli av med de ovälkomna besökarna att de var nöjda ändå. Stackars barn vad det måste ha kliat.

Mamma tog ofta emot folk, men när pappa kom hem brukade de få åka. Den här familjen kom tillbaka efter någon månad. Kvinnan var då inte gravid längre, men de hade ingen nyfödd med sig. Pappa frågade oroligt om det lilla barnet, och mannen svarade kort:

“Vad gör man inte för mat och husrum?”

Pappa blev rasande och hotade karln till livet om han skulle göra kvinnan gravid igen. Så arg har jag nog aldrig sett honom, varken före eller efter. Och jag förstår honom. För han och mamma gjorde allt för att vi inte skulle bli tagna av myndigheterna, och så kom den här karln och tog så lättvindigt på familjeansvaret.

Som alltid blev de erbjudna att äta och sova, men den här gången gav de sig av rätt fort. De kom tillbaka en gång till den sommaren, men då hade de bara med sig två barn. De andra vet jag inte vart de tagit vägen.

Mamma gick ut i ladugården för att sköta om djuren, och när hon var ute tog mannen fram en fläskbit som han skar upp. Sen slängde han bitarna direkt på vedspisen så det skvätte och fräste, och det rök i hela huset. Jag sa till honom att mamma skulle bli rasande om han gjorde så, och gav honom en stekpanna att använda som en anständig människa, men han blängde bara styggt på mig och tog inte emot den. Jag blev rädd för att detta skulle ta ände med förskräckelse och sprang ut till mamma, och berättade om oset i huset. Mamma sa lugnt att hon skulle ordna det, och stegade självsäkert mot huset. Hon var inte rädd för någonting, min mamma. Och satte hon den sidan till kunde hon bli så arg att hon skrämde slag på alla med någon form av förstånd.

När vi kom in hade mannen tagit stekpannan, och stod och stekte sitt fläsk. Sen åt han det. Själv. Barnen satt och tittade hungrigt på. Mamma tog sammanbitet fram en kastrull och började göra gröt till dem. Detta var den största av synden i vårt hus. Att äta själv och låta barnen svälta. Hon svor tysta eder mellan tänderna mot karln som begått denna dödssynd i hennes eget kök, och jag satt som på nålar. När hon serverat barnen gröt stod hon en stund med kastrullen i näven och tittade på mannen. Sen vände hon blicken mot golvet och log, och gick och hämtade sop och skyffel. Sen sopade hon upp myrorna hon sett där och gick ut och tipade ner dem på gräsmattan. Hon gjorde alltid så. För lika hett och innerligt som mamma avskydde karluslingar som satte sig själva före sin familj, lika hett och innerligt älskade

hon djur av alla de slag. Detta delar hon med de flesta andra kvinnor i vår familj. När jag själv skaffat mig barn fanns möjligheten att skaffa lite mer exotiska djur. Jag köpte mig en sån där liten apa som Pippa Långstrump hade, men den var fruktansvärt elak och förstörde alla gardiner jag sydde. Jag skaffade också en papegoja, som jag skulle lära att prata. Men mina söner roade sig alltid med att lära den egna fraser. Så efter ett tag pratade den tokiga fågeln som om den hörde hemma på en sämre bordell. Och den hade människokännedom också, så det var nog en intelligent fågel. Den verkade kunna avgöra om det var förnämt besök eller inte. Ju förnämare gäster, desto grövre smädelser.

Året innan var det en annan familj som kommit förbi. De var så fattiga att de inte ens hade en kärra på sina vandringar. Den familjen hade fyra barn. Det var strax efter Siv Dagmars död, och vi var alla blåmagra. Men när det kom folk delade vi alltid på det som fanns i hushållet. Barnen grät och var hungriga och mamman tog fram några kex de fick äta för att stilla den värsta hungern. Under de här åren var det många resande som var ute och vandrade för att försöka försörja sig, för det var fattigt överallt. Men det var otänkbart för oss att inte dela på det vi hade.

Detta var en berättelse om mig, men kanske mest om min mor. Teolinda Adolfina Leontina. En av de kärleksfullaste människor Gud haver skapat. Möjligen också en av de mest hetlevrade. Och alldeles säkert en av de mest dominanta. Tänk om han lärt känna henne, gubben som pratade så nedlåtande om henne. Då kanske han hade hållit sig för god för att slänga sig med öknamn.

Efterord

För att nedteckna detta har jag använt mig av min dotters öron, och min dotterdotters förmåga att föra över det tala-

de ordet till text. Livet har gett mig helt fantastiska barn, barnbarn och barnbarnsbarn och på grund av min uppfostran har mitt hem alltid varit öppet för den som behöver det. Därför har jag många fler barn än de biologiska. Någon förmögen människa har jag aldrig blivit, men det har inte heller varit något jag strävat efter. Sånt hålls de bara med på film. Men om du läst min berättelse, och förstått vad jag berättat, så vet du redan att jag är en av de rikaste människorna i världen. Med så mycket kärlek i ett så långt liv är det stört omöjligt att vara fattig. Och om du bara visste hur mycket jag har fått skratta, och hittat på tokerier. Allt det jag har och har haft som är värt nåt, det har jag fått gratis. Det gör mig också till en väldigt tursam människa. Och med de orden vill jag tacka för mig.

Gun (Gunnel) Lundqvist 1930- 2019

*Antingen hittar
vi en väg,
eller så gör vi en*

Lite av min levnadshistoria

Curt och hans syster

I mina papper står det uttryckligen att ”han omhändertogs med anledning av att hans föräldrar var ”tattarfolk.” Sedan han tvångsomhändertogs som fyraåring flyttades han runt på olika barnhem och fosterfamiljer. Även han kom från början till Vidkärn och misshandeln från personal och andra barn inleddes direkt.”

Allt stryk och all misshandel som jag har gått igenom var för att jag var resande. Till varje nytt ställe skickade de med pappren. Det första de sade när de öppnade kuvertet med mina uppgifter var: ”Du är en sådan jävel”. Jag visste ju inte vad jag var som -liten, säger han. Att jag från barnåren fick mycket stryk och blev inlåst just för att jag sa något på romani utan att jag tänkte på det, det kan jag inte riktigt förstå varför. Var det order från högre ort att vi ”tattarungar” inte fick prata vårt språk? Minns en gång kunde varit i femårsåldern när jag fick en frukt av en så kallade vårdare, och jag sa Pakkrepa (vilket betyder tack) utan att tänka mig för samtidigt som jag sa det så duckade jag i ren reflex, men ändå lyckades få en kraftig örfil och ett ryt ”tala inte tattarspråk här” sen åkte jag in under trappan i en mörk skrubbdär fick jag sitta någon timma man fick alltid passa sig så man valde rätt ord, sånt förstår inte folk i dag. Detta hände mig vid ett flertal gånger på olika ställen jag flyttades till.

När jag sedan bodde på Skärsbo pojkhem i Alingsås var det en annan pojke som också var av resandefolket. Vid ett tillfälle tilltalade den andra pojken mig på resandespråk rommani. Jag gjorde misstaget att svara. Då fick jag ett knytnävslag rätt i huvudet av föreståndaren. ”Här talar vi svenska tattarpojkar”, berättar han. Det är ju inte bara miss-

handel, det är ju ren rasism som präglat hela min uppväxt. Detta hände mig i 16–17 årsåldern i Uppsala där jag var på ett hem något år, en vårdare hade lite speciellt agg till mig jag fattade inte då varför men det sa han sedan själv han hatade "tattare": Jag minns min första dag när dom tog in mig för att jag skulle byta kläder mm denna vårdare tog fram de papper som jag hade med mig och läste högt hur dålig min mor och far var och "sådana satans "tattare", dig ska vi nog göra folk av". Det var nära han tog livet av mig en gång, efter vi spelat fotboll och fick åka till en närliggande sjö och bada. Vårdaren satt på bryggan och när jag skulle gå upp så hoppade han i och tryckte ner mitt huvud under vattnet. Jag minns paniken och hela min skräck. Jag råka- de knäa honom mellan benen så jag kom upp och skrek till honom "Vad fan gör du!?" han skrattade och sa "Sånt ska "tattare" tåla!". Det var flera sådana attacker från honom som jag klarade. Han gjorde så jag följde med några som skulle rymma, allt för att få vara i fred. Naturligtvis åkte vi fast och kom till slut cell.

Att sitta i slutna cell var något speciellt; klockan 06,00 så blev man väckt och man fick bädda och få in frukosten, sängen låstes fast i väggen, vila var inte tillåtet mer än en stol och ett litet bord. Dagen flöt på. Man kunde titta ut genom gallerfönstret, utsikten var några träd, middagen kom och även kvällsmaten, sängen låstes upp klockan 20,00. Visst la man sig på golvet ibland, men såg dom det så rycktes dörren upp och man blev tillsagd att sätta sig upp. Tris- tessen var hemsk, här kunde man få vara i två veckor.

Min halvsysster Sara Alberg fyra år, detta kort är taget på ett barnhem, hon var lika gammal som jag när dom tog mig Det gick illa för henne. De steriliserade henne utan lov, hon tog det så hårt så hon blev knäckt hela sitt liv. Hon var in-

tagen på Stretered som även var ett mentalsjukhus. Tänk vad många resande som hamnade på olika mentalsjukhus utan att vara det minsta sjuk, visst är det hemskt att detta har hänt i modern tid! Vad man gjorde där kan vi bara ana, folk var fritt villebråd för allt vad läkarna ville forska i. Hur många dog här, finns det någon som i dag vet.

Sista gången jag träffade Sara var i tonåren, då var hon som vilken tjej som helst, det var en jul och vi hade båda två permis hem till mor. Sen hände detta och jag såg henne inte mer, men jag fick veta att hon hade dött. Någon hade sett detta i släktforskningen. Men det var vanligt att man gjorde en, för mig mycket konstig, bedömning av flickor i tonåren som blev intresserade av killar utan för den skull vara lös-släppta som dom trodde. Morsan sa att de medicinerade henne så starkt så det inte gick att prata med henne. Det kan staten slå sig för bröstet för, och säga att "Där tog vi en "tattarunge" till!". Det är för jävligt att de inte ska stå till svars för allt de gjort oss, hon var på anstalt i mer än 20 år, de drogade ner henne totalt. Man fick inte ens träffa och lära känna sina egna, staten är bra på sånt.

Curt Magnusson

*Verkligt mod är att veta att det kommer göra ont
men man måste göra det i alla fall*

En ung ”zigensk” flicka

Jag föddes i slutet på 40-talet av en mycket ung ”zigensk” flicka som var fosterbarn i en svensk jordbrukarfamilj i Värmland. Hon hade träffat en ”zigensk” man och så blev jag till, vilket inte var planerat.

Jag föddes på Karlstads BB. På samma BB, i samma rum som mamma, låg en annan kvinna som fått en liten flicka med samma man. Det kom fram senare att han hade många barn.

Eftersom min mamma var så ung och själv bodde i fosterfamilj kunde hon inte ta hand om mig. Jag adopterades därför bort, när jag var sex månader, till en svensk familj som inte kunde få egna barn. Familjen som jag kom till hade bra ekonomi och de behandlade mig som sin egen. Jag fick det bra.

De berättade tidigt på ett barns nivå om mina biologiska band så ingen annan skulle säga det till mig. Jag visste därför under hela min uppväxt var jag kom ifrån. Men även om jag växte upp i en svensk familj så sitter generna där. Jag var en vilde i skolan och försvarade alltid de som var utsatta. Jag var nog inte så lätt att tämja. När jag var åtta år träffade jag min biologiska mamma som nu hade två barn till. Senare fick jag också träffa min biologiska pappa och hans familj.

Jag har hela tiden haft bra kontakt med mina biologiska föräldrar och deras stora släkter, samtidigt som jag levde i en annan värld hos min adoptivfamilj. Jag levde i två olika världar, en svensk värld och en ”zigensk” värld. Kanske är det därför jag blivit lite udda som person. Samtidigt så har jag haft stor nytta av mina två världar. Jag har fått en bredare syn på saker, allt är inte så självklart. Även humorn är

nog lite rolig ibland.

Där jag har haft stor nytta av mina två världar är i mitt yrkesliv. Jag har alltid arbetat inom vården på olika sätt. Jag har fått en vidare syn på olika saker och allt är inte alltid som det ser ut eller är så självklart som det verkar.

Sedan har jag automatiskt fostrat mina barn utifrån mina normer. Jag har också haft en del "zigenska" fosterbarn. Vilket har gjort att min familj har fått lära sig hur det kan vara att vara många i en familj. Mina barn har också fått insyn i två olika kulturer på så sätt. Det finns vissa skillnader mellan en svensk familj med inte så många barn och en resande eller "zigensk" familj. När du kommer till en resande eller "zigensk" familj är alltid kaffet på och de delar med sig av den mat som finns och ordnar med sängplats om det behövs. En svensk familj håller mer på sitt.

Jag ser idag på mina barnbarn att generna finns där. De har inte bara det ärftliga utan fostras också automatiskt in i detta sätt att leva. Jag är tacksam att mina adoptivföräldrar var så raka och förklarade för mig på ett bra sätt. Annars hade jag inte förstått varför jag är som jag är och jag hade inte haft kontakt med mina biologiska släktingar. Jag hade missat så mycket. Men mina adoptivföräldrar var de som jag såg som mina föräldrar. Det var de som hade hand om mig hela tiden och jag hade tur som fick dessa föräldrar.

Marita Martinell

*Vi är resandekvinnor i modern tappning lite
nytt och lite gammalt*

BERÄTTELSE OCH ANEKDOTER

Bussen till Paris

Farsan, som bodde i Östmark med sina föräldrar, låg sjuk i feber i hemmet när konfirmationen skulle äga rum. Prästen tyckte det var synd att farsan missade konfirmationen och insåg förmodligen att det inte skulle bli fler chanser till det sedan. Så prästen gjorde en kväll ett besök hos familjen i Östmark och meddelade att det även skulle bli av en konfirmationsresa till Paris när man konfirmerat sig. Farfar och farmor hade inte råd med vare sig resa eller logi och tackade vänligt men bestämt nej till tipset om resan, som sannolikt skulle bli ganska dyr. Inga allmosor skulle ligga dem till last.

Farsan låg fortfarande i feber och sa inte så mycket, han lyssnade på vad som sades bara. Det gick några dagar och prästen kom på besök igen till dem i Östmark, och meddelade att han ville bestämt betala resan, som ju skulle bli ganska mycket pengar - ur egen ficka, så farsan kunde åka på konfirmationsresan till Paris. Farfar protesterade än en gång, men så kom de till slut på andra tankar - kanske kunde sonen få se något de inte fått se - Paris, och tackade ja efter att ha frågat min far om han ville åka. Och det ville han.

Det var 1949 som bussen till Paris gick genom ett bitvis träsigt Europa, ett Europa som nu var på väg åt rätt håll och sakta byggdes upp igen. Den resan har han många gånger pratat varmt om, hur det var att besöka ett annat land efter andra världskriget, glädjen över att någon var villkorslöst snäll och det finns kvar en liten souvenir från Paris 1949, ett litet Eiffeltorn i koppar som vi barn fortfarande har kvar.

Ingrid, Sonja och AnnSofie (Hedenberg)

*Födgeni och överlevnad
är något vi Dinglare
är födda med av hävd
och gammal vana*

L. Holmlund

Fritjof, Ornäsdragarn och Brunte Brakskit

Detta hände sig i Dalarna-runt 1920.

Fritjof var i behov av en ny häst så han tog sällskap med bror sin, Hjalmar, till marknaden. Det fanns denna dag en hel del att välja och titta på. Men Ornäsdragarn gick de bara förbi. för det visste varenda dingleare att med den kar- len gjorde man inga affärer med. Alla visste vad han gjorde med hästarna till marknaden.

Så fick Fritjof syn på en brun valack som såg skaplig ut och verkade vara en bra körhäst. Vi väntar lite, sa Fritjof till Hjalmar tills karln som bäcknar den gjort klart affärerna med de andra kriterterna. Han har kanske har blivit lite mjuk i knäna efter de köpesupar han har fått och då kan jag kan få den till ett bra pris.

Så de stod där och väntade och såg på när karln, en stor rundhult mas ifrån Vansbro, gjorde den ena affären efter den andra och fyllde på sin libra samtidigt som han tog suparna.

Till slut sa Fritjof:

”Det var då en sjutusan till karl att tåla brännjack, han står ju rak som en fura.”

Men hur det än blev med karlen från Vansbro och suparna så lyckades Fritjof få valacken till ett bra pris som bäge var nöjda med.

Just när de skulle till att gå för att skaffa en liter starkt att fröjda sig med (Fritjof pennade alltid, inget brännjack förrän affärerna är klara så man håller sheron klar) stötte Hjalmar till Fritjof i sidan och sa:

”Dicka pre Fritjof, en bekant.”

Nog var det en bekant alltid! En stygglig bonde som, för ett tag sedan när han och hanses drängar en Lördagskväll fått

i sig någon liter och skaffat mod, fick för sig att de skulle köra iväg "tattarpaket" från sitt nattläger. Fritjof hade då fått slåss för sitt och Hjærtats (Sofia) och de smås liv. Och hade inte en annan bonde, en bra karl, som de fått löfte av att slå sig ner hos kommit till hjälp med sitt hemmafolk så vet man inte hur de hade slutat.

"Hm, vi gör så här" sa Fritjof och viskade i Hjalmar's öra. "För nu ska Brunte-braskit få tebaks av "tattarpaket" ". De bägge bröderna såg till att stygglingen såg dem och sen gick de till Ornäsdragarn. Där kerade sig Fritjof to att vara intresserad av en av hästarna den såg ju pigg ut men dicka- de man lite mera noga så såg man det man skulle se. Fritjof frågade Ornäsdragarn vad han skulle ha för hästen. Karl'n sa sitt pris. Nja, sa Fritjof, du får allt slå ner. Det kan jag inte, svarade Ornäsdragarn, detta är ju den bästa av de jag har med mig i dag. Hjalmar slog ut med händerna och sa till Fritjof:

"Miro kan tji hilpra dig, miro honkar black."

Snabb som ett bösskott var då stygglingen framme vid Ornäsdragarn och sa:

"Jag tar hästen till ditt pris, för det här paket förstår sig inte på när de ser något bra."

Hjalmar sa:

"Nu stilar vi oss och jar så karln får göra sin affär."

De bägge bröderna lommade iväg. Men bakom knuten till värdshuset slog Hjalmar sig på knäna, sade och sa:

"Jag mular Fritjof."

Fritjof flinade tillbaka och sa:

"Nu är vi värda mer än en sup."

Senare på kvällen när de bägge bröderna, glada av dagens affärer, var på väg hem med valacken förspänd framför vagnen fick de syn på stygglingen efter vägen. Vagnen stod still

och hästen hans låg stilla på vägen.

När bröderna passerade sa Fritjof:

”Ja du, Brunte-braskit nu får du allt kasta upp hästen på axeln om du ska få hem dem.”

Som Farfar sa till mig när han berättade detta:

”Man får alltid en chans att ge igen och många gånger krävs det inte styrka.”

Lillemor Wilhelmsson Holmlund

*Neka aldrig någon som
ber om en bit bröd.
För du vet aldrig
om du själv en dag,
måste göra likadant.*

Hjärta (Sofia) Wilhelmsson

L. Holmlund

Fritjof och Hjärta

Det var år 1913 i Roslagen och midsommar. Många resande hade samlats. Femtonåriga Hjärta gick runt där bland vagnarna och visste inte riktigt hur hon skulle få dagen att gå fortare.

Till kvällen skulle hennes kusin Kalle Jularbo komma och med honom Fritjof. Hennes kinder blev lika röda som klänningen hon lyckats manga till sig när hon tänkte på honom, Fritjof. Han var ju en sådan ståtlig karl.

Wilhelm hennes far skrockade när han såg henne och blinkade till de andra han satt och pratade med och sa:

”Devel så dotra styrt ut sig kan ni förstå varför.”

Det blev ett giddrande med Hjärta och hennes kinder blev rödare och rödare och ett av de äldre fruntimren sa:

”Tror du Hjärta att en sådan chuckard tjavo som Fritjof kommer att jura pre dig? Tror du han vill kamma en tjeja som honkar så kerja?”

Hjärta som i vanliga fall kunde tala för sig blev plötsligt väldigt blyg och försvann till vagnarna längst ner vid backen där hon hjälpte till att skala pabbarna så skalen stod som ett fiskstim runt henne.

Under tiden i en vagn några mil därifrån satt Kalle och Fritjof och språkade om vilka låtar Kalle tänkt sig att spela på kvällen. Fritjof som spelade på ett gammalt enradigt dragspel-skulle också vara med och spela.

”Men du”, sa Kalle flinande och stötte till Fritjof:

”Du har väl inte tänkt dig att spela hela kvällen med mig du vill väl dansa med en viss jänta va?”

Fritjof fick helt plötsligt mycket att göra och syna tömmar-

na han höll i och det enda Kalle hörde som svar var något hmpt-liknande.

Så kom då kvällen och när alla hälsat och språkats vid en stund så där som man gör när man inte träffats på länge tog Kalle dragspelet och tillsammans med Fritjof bjöd han upp till dans. Hjärta stod lite vid sidan den däringa blygheten hade bara kastat sig över henne igen hon vågade knappt snegla åt Fritjofs håll.

Fritjofs fingrar rörde sig snabbt över dragspelet medan ögonen letade efter Hjärta. Se där, han fick syn på henne. Så grann hon var i sin röda klänning. Men hans ögonbryn drog ihop sig, hm, hon vart visst uppbjuden av en annan.

Det blev några felaktiga toner på dragspelet och Kalle som följt Fritjofs blick, blinkade med ögat och sa:

”Du kanske ska ta en paus från spelandet en stund.”

Med snabba steg var Fritjof framme, knackade karln på axeln som dansade med Hjärta och sa:

”Det är min dans nu, kliv åt sidan.”

Karln släppte Hjärta illa kvickt för en sådan blick Fritjof hade, då kliver man åt sidan. Det blev både en och två danser och några till för Fritjof och Hjärta och Kalle tänkte ”Nu får de snart sätta sig, för jag vill ha en paus.”

Det var som om Fritjof hört Kalle tankar för han sa:

”Vi sätter oss en stund och språkas vid.”

De slog sig ner i gräset en bit bort. Fritjof tog Hjärtas hand och sa:

”Det blir väl du och jag nu.”

Så blev det. Det fick 15 barn och många år tillsammans, min Farmor och Farfar. År fyllda med både glädje och sorg, sådant som hör livet till. Jag har väl berättat lite fritt om de-

ras början på sitt liv tillsammans, men farfars ord kommer över mig idag. När farmor hade gått bort och han satt och berättade för mig om deras liv tillsammans.

Då sa han:

”Lillmossan, du förstår, för mig var hon alltid den femtonåriga flickan i den röda klänningen.”

Lillemor Wilhelmsson Holmlund

*En Dinglare utan
en kambana
Är ju inte ens
påklädd*

L. Holmlund

Morfar var omtyckt av de styrande

Morfar var född 1902 i Åmål han föddes in i en familj med många syskon: åtta halvsyskon och nio helsyskon. Hans mamma hade kommit som hushållerska/piga till morfars pappa när första frun dog.

Morfars uppväxt var bra, men då de tillhörde en minoritet, Resandefolket, så flyttade de runt en del för att försörja sig. Morfar fick tidigt börja arbeta, och redan som sjuåring gav han sig ut på vägen där han började arbeta som skrothandlare. Till följd av att han började jobba tidigt blev det inte mycket till skolgång, men han lärde sig i alla fall att skriva och läsa hjälpligt och han lärde sig att räkna.

På 1920-talet, under en av sina resor, träffade han den som skulle bli hans hustru. Hon kom från norra Värmland så det var ju en bit mellan dem. 1924 fick de sitt första barn och 1928 gifte de sig. De fortsatte att flytta runt och förutom att handla med skrot så köpte och sålde morfar lite hus och gårdar. Han var skrothandlare och hade rättigheter att handla med skrot över hela världen så när andra skrothandlare såsom Stena metall och Gotthards skulle göra affärer utomlands så gick det genom morfar. Något som pågick ända fram till morfars död. De skickade presenter och hälsningar till honom på jul och födelsedagen.

Morfar var en väldigt snäll person och väldigt uppskattad av de styrande på de orter han bodde. Men han var mindre uppskattad av lokalbefolkningen, ett exempel på det är när deras hus, av en olyckshändelse, brann stod de bara och tittade på medan morfar och de övriga i familjen sprang med vattenhinkar och försökte släcka branden. Förutom att de inte hjälpte till att släcka branden utan bara stod och tittade på när huset brann så skrek de "Se på 'tattarn' hur

han springer!” och tyckte att huset kunde brinna ner.

Att morfar var omtyckt av de styrande där de bodde märktes till exempel när de bodde i Mellerud och skulle flytta då erbjöd kommunen honom en tomt gratis om de stannade kvar. Men han avböjde och flyttade till Värmland.

De flyttade till Kil i Värmland där han fick han en tomt av kommunen som låg bredvid järnvägen. Den tomten gav han sedan bort till en som startade en skrot. Mannen som startade skroten hade försökt att låna 2000 kronor av sin pappa till startkapital men fick inte låna några pengar. Han gick till min morfar och fick låna pengarna. Detta var under 50-talet så det var rätt mycket pengar.

I början på 60-talet flyttade morfar och mormor till Karlstad och morfar och hans son startade upp en skrot tillsammans. De startade en bilskrot som de hade kvar till i början på 70-talet då de sålde den och började åka runt bland olika företag för att köpa upp skrot. De som köpte skroten av morfar och hans son driver fortfarande bilskroten på samma ställe och är en av de större bilskrotarna i Värmland.

1976 råkade morfar ut för en tragisk händelse då han och sonen var ute och skulle skrota ner en skogsmaskin de hade köpt. Maskinen stod olämpligt till ute i skogen så de skulle flytta den till en bättre plats med hjälp av två traktorer, en fram som drog och en bak som skulle bromsa. Men då det inte fanns någon fungerande styrning på maskinen skulle min morbror sitta på maskinen och försöka styra den med hjälp av en skiftnyckel. Min morfar satt i den traktor som var bakom och skulle bromsa när kättingen som satt i den ena traktorn helt plötsligt brast och skogsmaskinen började rulla bakåt. Min morbror hoppade av och halkade så olyckligt så han hamnade under skogsmaskinen och den rullade

över hans bröstborg. Han dog direkt. Morfar satt i traktorn bakom och såg allt hända, han blev sig aldrig lik efter det. Han fortsatte med skrothandel men kände att han började bli för gammal för att köra bil. Han skaffade sig istället en liten dragkärra som han drog runt med och köpte upp skrot hos sina gamla kontakter. Var det något större parti så fick min pappa hjälpa till och köra det med bil.

1988 så dog morfar efter att ha varit sjuk en tid, han hade blivit tvungen att amputera ena benet vilket var ett hårt slag för honom då han alltid varit van att vara ute och hålla på med affärer. Det gjorde att han tacklade av väldigt snabbt.

Tomas Larsson

L. Holmlund

Familjen är viktig

Farsan hade varit i Torsby och köpt bakelser från bageriet till sin bror med familj och alla andra hemmavid.

Han hade köpt Gräddstrutar den här dagen. Det tog flera timmar att cykla den långa vägen hem på lördagsförmiddagen efter jobbet och farsan var hungrig. Därför åt han upp sin egen Gräddstrut. Förutom att han fick lite i magen blev han dessutom av med lite av bördan och en av kartongerna som var så besvärliga att cykla med.

Efter några kilometer kurrade det i magen igen och han åt upp en av sina bröders bakelse också. Det var ju viktigast att broderns fru och alla barnen ändå fick bakelse. Men han var fortfarande hungrig så han åt ytterligare en, och ännu en och ännu en. Sedan skämdes han och började må illa. För nu var det bara en kvar.

Den sista och sjätte Gräddstruten slängde han i diket för han kunde ju inte komma hem med EN Gräddstrut till allihop, trots att en stor del av lönen gått åt.

Alla blev glada ändå över att han kom hem och de visste ju inget om Gräddstrutarna eftersom det var en överraskning.

Ingrid, Sonja och AnnSofie (Hedenberg)

Hedenberg & Son

Pappa skulle, som liten pojk, tillsammans med farfar till sjukhuset i Göteborg hela vägen ifrån Östmark. Lite eller inga pengar fanns det, allt gick till tågbiljetter.

Väl i Göteborg var de hungriga efter resan och de gick förbi en firma Hedenberg & Son. Lagom till lunch såg de folk gå ut från kontoret och då gick de in, farfar presenterade sig och bad om ett samtal med direktör Hedenberg.

Sekreteraren vändades och sade att han just gått på lunch och väntades tillbaka senare i eftermiddag, farfar grymtade och påpekade att de hade rest långt med tåget och så vidare.

Sekreteraren fixade kaffe och mackor, de fikade, tackade för sig gick och kom aldrig mer tillbaka. Men mätta och belåtna.

Ingrid, Sonja och AnnSofie (Hedenberg)

Tanka bensin för en tia

Det här var på den tiden, då man för en tia kunde fylla bensin i bilen och det räckte en hel vecka. Svåger min som började sin bana som bilmekaniker innan han upptäckte att bäckningen var både roligare och mer lönsam, ägde en gammal PV anno decimal något.

Som ni alla vet, är man utbildad till något så hinner man med alla andras utom sitt eget inom sin kunskap.

En dag så skulle vi, svågern, systemen och jag, åka i väg i denna gamla bil. Vojne, vojne inget satt riktigt fast på den, bakluckan var fastsurrad med ett rep. Ena sidorutan hölls fast i sitt läge med hjälp av en skruvmejsel. Hur motorn höll ihop vet jag inte riktigt. Men hur som helst, vi hann väl någon mil, sen blev vi stoppade av bängarna. Svåger tog lydigt fram plånboken och visade fram körkortet. Bängen titta på körkortet sen på svågern, och tittade igen för på ena sidan av körkortet satt svågerns kort om att han var bilmekaniker. Bängen svepte med blicken över bilen och sa sen: Är hela bilen din?

Så gick det som det gick med den bilen, det blev skroten nästa.

Lillemor Holmlund

Änglaglimt

*Vagnen rullade fram på den lilla grusvägen,
timme ut och timme in.*

Kroppen var tung, gjorde ont efter en lång mödosam färd.

Barnet låg mot armen som domnat bort.

Ryggens smärta kändes som en knivsegg genom livet.

Livet, vars oerhört tröttsamma kamp aldrig gav någon ro,

kändes outhärdligt. Så kände hon sig, outhärdligt trött,

precis just så.

*Vagnen hade stannat för natten. Elden brann och hon gick
modosamt med kärlet mot elden för att värmas upp igen.*

*De skulle få det första varma i sig för idag och sen en bädd för
natten, hon var oändligt trött, att vara tvingad att vara tyst och
lojal, och att gå emot sin egen familj gjorde ont, oändligt ont,
att känna sig tvingad att lämna sin familj på vägen.*

*Vandra mot en ljusare framtid för efterlevande, låta sig och
De sina assimileras in i samhället med övriga.*

Låta vi och dem bli ett blandat Vi.

Hon, mannen och barnet lämnade de sina, gick sin egen

framtid tillmötes bland bönder, torpare och övriga

för att bli som ”vem som helst”.

Komma bort från hatet och låta barnen få en ljusare framtid!

*Den stora drömmen om ett eget boende och ett fint nybyggt
utedass, med ett rött hjärta på dörren.*

*Det nya! Det fanns glädje i det nya livet också!
Musik som spelades, dragspel och fiol, dans och glädje,
sång och lycka, även om överheten inte ännu accepterade
boendet, hemmanet, att familjen ägde sitt hus och mark.*

*Nu kunde hon inte göra mera. Lycka fanns, hon hade gjort
det hon kunde för sina barn och efterkommande.*

*Priset var den stora sorgen att ha valt bort vägen och De
sina. Sorgen var stor inombords, men tryggheten om
framtiden fanns.*

Nu kunde hon gå vidare i frid!

”Änglaglimt”, fick jag till mig som en film, med känslor, under en änglahealing, därav namnet. Jag fick en glimt om det svåra att lämna De våra och börja vandra en annan väg i livet med familjen.

Susanne ”Connysdotter” Wahlstrand

Resandearvet

Nu följer jag mitt hjärta och vandrar vidare på min väg i livet

Min väg som dock har varit snårig i mångt och mycket

Jag har hittat hem till mig själv igen

Och jag har äntligen förstått både ett, två och flera ting

Asta min älskade, du visste vad du ville

Att jag skulle få se och uppleva

För det är bara genom att uppleva

Som man lär känna sig själv och andra

Jag har ett helt sammelsurium av liv och glädje inom mig

Och det är den glädjen jag ger vidare till andra

Att ta över – ta vid

Jag älskar livet med allt som hör till

Det är det som får mig att växa i kärlek

Jag tror verkligen på Tro, hopp & kärlek

Asta, du sa, klipp bandet

Vi valde att gå tillsammans

Vi valde glädje, lust och liv

Framgång och arbete

Medmänsklighet och framåtanda!!!

Det är något att glädjas åt

Den vägen ska vi fortsätta vandra, tillsammans!

”Mitt resandearv” tillägnar jag en av min farfars systrar Asta, som jag kände en speciell samhörighet med och som visade mig vad hon tyckte att vi skulle göra, klippa upp bandet och stolt inviga oss.

Men först! Vad känner jag idag när jag ser mig själv i spegeln?! Jag känner glädje över att jag fått tillbaka min historia och min identitet, för den är äntligen bekräftad. Jag är en Dinglare och Resandefolk, jag är Rom och jag är människa. Jag hoppas att jag har blivit en ödmjuk människa och jag har bara varma känslor och förståelse för De mina och vår historia.

Nu kan jag bara hoppas att skolorna i sin undervisning tar upp vår historia och dessutom bjuder in personer som kan komma och berätta om sitt liv, för eleverna.

Låt oss tillsammans lösa upp knutarna och skammens grepp!

Susanne ”Connysdotter” Wahlstrand

*Kammar diros nane
fulit pre hærtan.
Ler diros chuckard
nuckoar.*

[Hjërta (sofia) Wilhelmsson

L. Holmlund

NUTIDA BERÄTTELSE

Jag blev med barn

Ja vart ska man börja, vi kan börja med att gå tillbaka cirka fem år i tiden till en punkt där jag bad om hjälp för att jag hade typiska mamma-mardrömmar som att om jag la ifrån mig min dotter så skulle hon dö med mera. Jag pratade med en psykolog som arbetade inom familjecentralen i kommunen där jag bor. Hon valde då de skulle stänga ner i några månader att dra in socialtjänsten. De kom och de första de gör är att starta en utredning. Den fortgår i fyra månader och de kommer fram till att vi behöver insatser. Vi får dessa insatser och där startar helvetet. Vi blir tillsagda att vi måste åka på ett sånt där hem för föräldrar och barn och lämna vårt hem och våra djur i sticket i våran lägenhet. Det gick vi inte med på utan fick en jurist som hjälpte oss att få hem personer ifrån detta ställe istället.

Det blev ett uppehåll efter ett tag och sen startade det igen. Jag blev gravid igen och berättade detta för soc. när jag var i cirka vecka 15 och de tyckte att jag skulle göra en abort. Jag gjorde inte denna abort utan fullföljde graviditeten. Innan flickan föddes så hade vi ett möte där de sa att de skulle vara hos oss i hemmiljön vardagar.

När flickan föddes så började dom vara hos oss alla sju dagar i veckan, det började pratas om hur dåligt det var att jag och min partner (barnens pappa) har ett sätt som är ganska hårt mot varandra men på ett kärleksfullt sätt.

De ifrågasatte hur jag kunde veta att min partner var resande och de ifrågasatte hur jag kunde vara resande och vad som gjorde mig till det. De tog även upp detta när min pappa var

med på ett möte med soc. på grund av att de gnällt på att jag gärna har vänner och nära runt mig. Min pappa frågade om de visste vad som stod i lagarna för minoriteter och vilka minoriteter som finns i Sverige. Men det visste de inte, inte heller kunde de sätta sig in eller förstå hur en resandes kultur ser ut utan de tyckte att de agerar lika oavsett etnicitet på barnet, vilket vi då inte sett här när vi inte får visa våra barn deras kultur. Soc. tillåter inte min familj att ta med barnen ut i husvagnen under somrarna för att de enligt soc. är "för små". Barnen var två och ett halvt år och fyra och en halv månad.

Anonym mamma

Chokladgubben

Jag fick vara ute sent på kvällarna. Morsan hittade mig alltid på språng med de andra barnen någonstans. Ofta var hon arg för att jag hållit mig undan när hon letade efter mig. Jag ville vara ute lika länge som de äldre barnen och alla vi barn tog hand om varandra.

Alltid samma barn mer eller mindre varje sommar. Fast på olika platser på olika återkommande platser i landet.

Vi var i väg länge med husvagn på somrarna. Farsan spelade på olika ställen, ibland för pengar och ibland för att få spela med människor han både kände och inte kände. Såklart träffade vi slakten ibland och ibland plockade vi bär att ta med hem efter vägen.

En dag blev vi ivägkörda från platsen vi installerat oss på, som alla andra somrar jag kan minnas. Där fick vi inte campa längre om vi inte hade tillstånd. Vi hade alltid stått där varje sommar.

Det blev tråkig stämning och vi flyttade på oss till en officiell camping och fick betala campingavgift. Några åkte vidare och jag såg dem inte mer. Farsan var besviken och pratade om att "buskspelandet" skulle ta slut eller försvinna helt om det blev på det här viset mer och mer.

På den nya campingen hittade jag nya kompisar och några få av de som jag tidigare lekt med. Men det var inte samma sak. Det pratades bland barnen om Chokladgubben som skulle dela ut chokladkakor till alla barn på campingen. Jag gick med alla de andra barnen och var lika förväntansfull som vilken annan åttaåring som helst. Skulle vi alla få en stor chokladbit?

Vi hamnade utanför Chokladgubbens förtält och ropade att

han hade barnbesök. Vi var kanske 20–30 barn sammantaget. Mannen bjöd in oss i sitt förtält och tog fram en stor kartong med chokladkakor som han började dela ut till alla en efter en i gruppen av ungar. Plötsligt tittade han upp på mig och sa: ”DU! Du ska ingen choklad ha för såna som ditt tattarpack vill vi inte ha här!”.

Jag blev jätterädd och sprang därifrån och blev såklart ledsen över att inte ha fått någon choklad. Förstod ingenting och sa ingenting till någon. De andra barnen kom för att fråga mig varför jag inte fick någon choklad och farsan hörde detta. Han frågade mig varför jag inte fick godis när de andra fick. Så jag berättade för honom vad som hade hänt. Att Chokladgubben hade pekat ut mig bland alla de andra som en ond skitunge bland ett helt hav av andra barn. Farsan blev svart i ögonen och gick iväg för att prata med Chokladgubben. Jag blev riktigt rädd nu. Vad skulle hända?

När farsan kom tillbaka hade han fortfarande ingen chokladkaka med sig till mig. Men han talade om för mig att jag var så mycket bättre än alla andra ungar, och att Chokladgubben var en Skitgubbe. Vi skrattade lite åt det. Farsan sa också att om man så kastade choklad efter mig så skulle jag inte ta emot den för att jag var mycket bättre än dem. Farsans knogar var röda och svullna när jag tittade på honom medan vi skrattade.

Chokladgubben packade ihop sin husvagn och åkte i väg, sedan såg jag honom aldrig mer.

Detta är ett av de få minnen jag har som barn, av att ha blivit särbehandlad för att jag är mörk och har bruna ögon - och var en av de kända släkterna.

Anonym

För att det ska bli
något.
Ska hjulet och krona
som är rund
Rulla

Mitt resandearv!

Jag stod och tittade på mig själv i spegeln och tänkte, vem är jag?

Jag har blå ögon, min pappa också, jag har fått hans drag. De flesta i min släkt har mörkbruna ögon och mörkt hår. Mitt hår är mörkbrunt med några grå slingor, jag är inne på mitt 56:e år och jag fick veta sanningen om min identitet, vintern 2012. Jag trodde att vi var av vallonsläkt på både mammas och pappas sida, men det var bara på mammas sida.

Min bror och pappas kusin råkade befinna sig på samma rehabilitering för reumatism och skulle prova på luffarslöjd. Där och då uppdagades först släktskapet, samma efternamn, och hon sa:

”Du ser ut att ha Ericssons händer” precis som min pappa ”.....” där och då var samtalet igång och då fick min bror veta att, citerat: ”- vi tillhör Resandefolket, ”tattare” eller som en del kallar sig, resande Romer. Jag fick foton och lite släkthistoria...”

Jag fick själv första gången höra talas om Resandefolket av pappas farbror, men pappa viftade bort det med orden ”det är ingenting att bry sig om” det var 1996 och jag lät mig nöjas med de orden då. Tankarna går till dåtid och min farfarmor, gammelfarmor, som föddes 1899 i Sunnemo Socken. Hon födde åtta barn, alla på olika orter i Sverige. Jag har ett foto med några av de våra på vandring, med en kärra, full av ägodelar, som dras för hand. Tänk att flytta runt och gå på vägarna med alla barnen och några få ägodelar i en kärra, mellan många olika orter.

Gammelfarmor gick runt och beknade, som vi sa, med den

Yngsta sonen tills han var 17 år. Vi sålde varor och tjänster, vi virkade grytlappar, snidade i trä, gjorde vispar av ris, förtennade och var kopparslagare. Vi målade tavlor, slipade knivar med mera. Längre bak i tiden hade vi arbeten som glasförare, korgbinderska, vevskedsmakerska, lumpsamlare och vallackare. Vissa yrken har vi kunnat fortsätta med under lång tid och nu i vår moderna tid, med nya medel och på nya sätt.

En av farfars systrar sålde sina fina virkade konstverk, genom en butik med blommor och konsthantverk, ända fram till sin död. Farfar och farmor hade fiskaffär, han målade tavlor och sålde och hade även en enkel klippsalong under en period. Vi har sålt genom loppmarknader, internet, gjort diversearbeten och haft egna företag, serviceyrken för att få människor att må gott, samt varit spelemän genom alla år och alla led. Något som följt mig i rakt nedstigande led är att jag, pappa och farfar med flera, alla har velat ha självständiga arbeten, om inte egna företag så i alla fall möjligheten att själv kunna påverka, vara flexibla och drivande. Det är jag mycket glad över.

Hur har då jag levt mitt liv?!

Jag har alltid, från den ålder man hittar sin identitet, känt och sagt att jag har en "Zigenarsjäl", genom alla år då vi tidigt campat i både tält och med husvagn, på campingar eller i en skogsbacke (efter att närboende alltid tillfrågats) så har jag känt mig besläktad med romer. Granebergsskogen i utkanten av Uppsala har en särskild plats i mitt hjärta, eftersom vi campade där med våra husvagnar varje vår, när fåglarna sjöng för fullt och årets första tussilago tittat upp. Det var en härlig tradition i cirka sju års tid, från jag var sju till fjorton år gammal. En plats som för alltid finns i

mitt hjärta. Det var i tidig ålder som jag började känna mig besläktad med de romer som varje år bodde på campingen i närheten. Kanske berodde det på musiken och att vi med så gärna campade. Men jag undrade också över varför vi låg i skogen och inte på campingen i närheten. Vi reste såklart även till andra ställen på helger och vid semestrar och vi började tidigt med att tälta allihop innan vi hade råd med husvagnar. Med gammelfarmor och gammelfarfar var vi flera generationer som samlades och hade roligt, tänk när alla männen spelade på sina instrument och vi andra kunde sjunga till, vad härligt det var!

Jag citerar min bror Ronny Ericsson:

”Gammelfarmor brukade lägga ett mynt under kudden på modern när hon fött ett mörkt barn, som det oftast var, men när pappas kusin fick sitt ljusa barn så kom ingen peng under kudden... och när vi vakade på sjukhuset över pappa så var vi så många som var på Ackis, att vi blev ett problem. Likadant var det när pappas farbror dog, vårdpersonalen förundrades, som det är idag med våra nysvenskar. När vi var små låg vi i husvagnarna i Granebergsskogen, flera husvagnar med en stor eld och vi grävde en djup grop i marken för att kyla maten. Musiken som spelades och sjöngs, det är ju väldigt speciellt för oss.”

Musiken och spelemännen har alltid varit med oss, dragspelen, fiolerna, gitarren, ståbasen, elbasen, munspelet, skedarna och sången. Tidigt startades ett dansband och många är kvällarna när pappa åkt iväg från husvagnen med spelkläderna fixade, för strök dem, det gjorde han själv. Vår stora samling med musik och fest drog ofta alltid många sång och danssugna och glada människor till oss på campingarna och ibland så spelade pappas dansband på dans-

banan, om en sådan fanns. Det var fina stunder att få sitta bredvid och se pappa och de andra spela och sedan blinka lite åt mig. Ibland så fick jag dansa med mamma eller farmor. Då var jag kanske tio år eller så. Mamma kokade ofta, eller kanske alltid, choklad på gasolspisen åt oss, mig och mina två bröder och bjöd på varm choklad och smörgås före vi kröp ned i kojarna.

Nu berättar jag bara fina minnen, för visst har väl vi som många andra även tråkigheter i bagaget. Många gånger har jag som äldst i kusinskan fått vara med och se och höra både ett och annat, men det är en annan historia, så jag fortsätter berätta om roligheterna istället. På helgerna kom som sagt instrumenten fram, goddricka, mat och sånglust, men många gånger fick vi barn också höra rysliga historier av de riktigt gamla, som gammelfarmor och farfars faster och hennes man (som också spelade durspel). Oj, oj, oj, vad de kunde berättandets konst! Det var historier om flygande kaffepannor, bröllopsföljen som försvann och om Mylingen som spökade varje gång det var dans i logen. Jag minns att den läskigaste festen var när farfar fyllde femtio år, vi var många och i ett hus på landet någonstans och firade, vedspis och allt. Vi små delade syskonbädd på golvet en trappa upp, vi var vakna länge den kvällen och lyssnade efter Mylingen.

Hemligheten jag kände av, var att pappa och hans syst- rar ibland pratade ett hemligt ”språk” som vi barn inte fick lära oss. Idag tror jag att det var romani de pratade. Ibland pratade man också om en speciell släkt, jag nämner inga namn, men jag vet idag att man inte ville röja sig som släkt för att inte avslöja sig. Då var jag tillräckligt gammal, tolv år, för att förstå, och mycket vetgirig! Vi har några få ord med oss som inte gick förlorade, men de går att räkna på ett

dussin. Vi har blivit strängt uppfostrade om att sköta oss, inte svära åt varandra eller skrika, inte dra blickarna till oss. Vi skulle alltid hålla rent och snyggt omkring och efter oss. Vi skulle alltid ha hela och rena kläder på oss. Vi har fått lära oss att alla människor är lika mycket värda, även om jag inte alltid fick leka med vem jag ville.

Vägskäl

Familjen har någonstans och kanske vid ett "vägskäl" tagit beslutet om att gå en annan väg. Det har tagit flera generationer att bli delaktiga i samhället utan att ha en "tattarstämpel" på sig. Att klippa bandet var kanske av respekt för dem som vandrat före och kämpat för att bli accepterade och få en plats i samhället. Att låta sig bli assimilerade, men med det så försvann också det mesta av språket och delar kulturen, kanske också en del släktrelationer. Men så tittar jag in i min spegel igen och ser alla fina släkträffar, alla tillfällen vi mötts i kärlek och i musiken, för vad vi har spelat och sjungit, dansat och njutit. Farfar var en gud på att spela på skedar, och tänk när pappa dansade "stövel- dansen" och farfar spelade på skedarna, underbart! Jag ser alla eldar, känner alla knott, hör musiken som jag somnade till som barn och ser när farmor skulle lära oss göra vispar av riset hon plockat. Jag minns hur vi syskon följde med pappa ut i skogen och letade material till pilbågar, arm- borst, sälpipor och grillpinnar. Men också hur han lärde oss att kasta kniv i marken, när vi stod i en ring. Tänk när farfar byggde den finaste grankojan mellan några träd och när farmor visade mig resterna av en liten husgrund i Granebergsskogen, där någon bott en gång i tiden. När jag sedan gick i den skogen som fjortonåring med min kusin i bårsele, hörde familjen vid husvagnarna laga mat, skramla och prata, då var jag lycklig!

Mitt vuxenliv, inser jag idag, har gått i samma anda. Jag har haft ständig längtan ut i naturen och för att campa, umgås, upptäcka nya platser. När släkten samlas så är det alltid med lika stor samhörighet och kärlek. Vi träffas inte lika ofta längre, men släkten komma, släkten gå. Husvagnar, tält och fritidshus. Utlandsresor, livslust, skog och hav står nu på agendan. Själv hittade jag min väg till havet och bor tre minuter ned till klipporna, dit jag gärna går med en skrivbok och fika i korgen.

Ingen ville öppna kistan där hemligheten var gömd. Det blev så av en ren tillfällighet och ett möte på en rehabilitering. Kanske fanns där ett samband, att det var nödvändigt att ”klippa det rosa bandet”, precis som farfars syster Asta förmedlade mig. Min bror fick till sig i en dröm, om och med gammelfarfar, att han skulle släktforska fem generationer bakåt i tiden.

Varför var frågan så svår att ställa till min pappa?

”Varför berättade ni inte, varför hemlighölls vårt ursprung och vår identitet?”

Jag höll andan inför svaret

”Jag ville skydda er!” var pappas svar och det var mycket smärta i hans röst.

Pappa och hela familjen – släkten fick förneka sin egen identitet för att alla ville skydda oss barn mot den rasism mot ”tattare” som fortfarande var svår, och existerar än idag, inte ens vår mamma visste! Jag har nu börjat förstå honom bättre som person, jag förstår det levnadssätt vi haft jämfört med andra och jag förstår hans starka livslust och ambition i livet. Jag förstår också en del av de vuxensamtal jag fått höra som barn, på ett helt annat sätt. Jag förstår

farfar, gammelfarfar och gammelfarmor och jag förstår också en del andra släktingar som vi inte hade så tät kontakt med. De sista åren innan pappa dog ifrån oss, vet jag att han med ny stolthet satt på sig sin "tattarhatt" med glimten i ögat och med många knivkastartävlingar i minnet från sin ungdomstid.

Det sista min farfar ville tala med mig om, var en av resorna på motorcykel med sidovagn, där farmor satt med barnen. De reste tillsammans med ett annat syskonpar på motorcykel. Farfar berättade att de sökte skydd och natthärbärge på grund av att det regnade så mycket. Vid en gård fick farfar, farmor och barnen sova inne i huset, medan de andra fick sova ute i ladan. Sedan berättade han om de olika speciella tecknen vid vägar och på grindstolpar som luffare och "vandrare" (han tog aldrig ordet "tattare" i sin mun) brukade rista in eller lägga ut ris eller dylikt som tecken på marken, för att visa om det var gästvänligt eller inte.

Farfar ville så gärna berätta vår historia, han dog dagen därpå!

Susanne "Connysdotter" Wahlstrand

*Man känner sina löss på gången
är ett gammalt kärt uttryck.*

*Vi resande känner oftast igen varandra utan ord,
och vi välkomnar det vi ser*

Kyss Karlsson i Anderssons vedbod

Slutord

Mycket blir nytt när en minoritet skriver sin egen historia, utifrån egna erfarenheter. Den här boken har tillkommit i delaktighet och gemenskap, tillsammans med medskaparna och en referensgrupp, som bestått av Resande. Så mycket som möjligt av besluten har förankrats i gruppen.

Titeln på boken är ett exempel på den demokratiska processen. Alla som ville fick vara med och ge förslag till bokens titel och det landade i Resandefolkets berättelser – Vorsnos manusch. Arbetet med Resandefolkets berättelser – Vorsnos manusch har berikat oss som redaktörer. Det har varit en stor ära att få arbeta så nära alla medskribenter och få ta del av deras material. Arbetet med boken har också gett oss ett nytt sätt att skriva och samarbeta med grupper som är »ofrivilligt åsidosatta«.

Britt-Inger Hedström Lundqvist
Ann Hellman
Linda Lundqvist
Johanna Olsson

Litteraturlista

- Anthony Giddens (1999) *Modernitet och självidentitet*
- Ben Furman, Tapani Ahola (2018) *Lösningssnack*
- Britt-Inger Hedström Lundqvist och Ann Hellman (2015) *Dinglarens väg – Vorsnos drom*
- Endre Sjøvold (2008) *Teamet - Utveckling, effektivitet och förändring i grupper*
- Hanna Wikström (2009) *Etnicitet*
- Hazell Bo (2002) (2011) *Resandefolket. Från tattare till traveller* Ordfront förlag Stockholm
- Insoo Kim Berg, Peter De Jong (2011) *Att bygga lösningar: en lösningsfokuserad samtalsmodell*
- Jan Selling (2020) *Frigörelsen - Romers och resandes emancipation i Sverige och andra länder*
- Lindholm Gunborg A (1995) *Vägarnas folk De resande och deras livsvärld*. Etnologiska föreningen i Västsverige Göteborg
- Paulina de los Reyes, Diana Mulinari (2005) *Intersektionalitet - Kritiska reflektioner över (o)jämlighetens landskap*
- Tove Phillips (2014) *Etnicitet och kulturmöten*
- Margareta Öhman, Ditte Dalum Christoffersen, Lisa Hellström, Anne Margrethe Larsen, Camilla Lindgren med flera (2017) *Att bryta mönster: relationer, normer och barns rätt*

Uppsatser

- Lundqvist Britt-Inger (2010) *”Stolta och starka” Resandefolket*
- Lundqvist Britt-Inger (2011) *Liv med motgångar En resandepojks berättelse*

Länkar

Dinglarens väg – Vorsnos drom

<http://www.diva-portal.org/smash/record.jsf?pid=diva2%3A1145484&dswid=258>

Bohusläns museum

<http://www.bohuslansmuseum.se/Vastarvet/Verksamheter/Bohuslans-museum/Faktasidor/Resandefolket/Vari-fran-kommer-resandefolket/>

Magasin DIKKO

<https://dikko.nu/>

Svenska Dagbladet

<https://www.svd.se/a/af124445-5bbc-4160-937f-b5eb0b88bfa5/en-bortstott-bit-av-den-svenska-historien>

SO – rummet

<https://www.so-rummet.se/fakta-artiklar/galileo-galilei#>

<https://sok.riksarkivet.se/>

Resandefolkets berättelser – Vorsnos manusch är en metodbok. Den är också en antologi där resande/romer skriver berättelser och anekdoter.

Inom minoriteten Romer finns det fem olika grupper. Resandefolket är den grupp i minoriteten Romer som varit här längst och därmed också den grupp som blivit mest assimilerad. Många från Resandefolket blev förbjudna att prata sin resanderomani och många dolde sitt ursprung. Resandefolkets berättelser – Vorsnos Manusch är en del i att lyfta fram Resandefolket som minoritet och kultur.

Metoden som beskrivs användes i ”Dinglarens väg – Vorsnos drom” som är den första av tre böcker som är skriven med temat »ofrivilligt åsidosatta«, där även ”Sagan om Valentin” finns. Alla tre böckerna utgör en viktig del i Resandefolkets och det svenska folkets immateriella kulturarv.

Redaktörer:

Britt-Inger Hedström Lundqvist

Ann Hellman

Linda Lundqvist

Johanna Olsson

Boken är utgiven av Förlag DIKKO.

(2022 ISBN BOK 978-91-527-2325-8)

2024 ISBN PDF 978-91-527-8806-6